

İkinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Türkiye'de Eğitim ve Öğretim

Education in Turkey in the Shadow of the Second World War

Çağatay BENHÜR *

Erol YÜKSEL **

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
cbenhur@selcuk.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0962-9038
Konya / TÜRKİYE

** Doç. Dr., Karamanoğlu
Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
erolyuksel@kmu.edu.tr

ORCID: :0000-0003-3029-2342
Konya / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Selcuk University
Faculty of Literature
Department of History
cbenhur@selcuk.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0962-9038
Konya TÜRKİYE

** Assoc. Prof. Dr., Karamanoğlu
Mehmetbey University Faculty of
Literature Department of History
erolyuksel@kmu.edu.tr

ORCID: :0000-0003-3029-2342
Konya / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 25/05/2023

Kabul/Accepted: 17/08/2023

Öz

Cumhuriyetle birlikte yeni Türk devletinin önündeki en büyük meselelerden birisi eğitim ve öğretim işleriydi. Çünkü bu dönemde eğitim bakımından Türk toplumu doğuya göre ileri fakat batının oldukça gerisindeydi. Bu bilinçle Cumhuriyetin ilanından itibaren gerek eğitim ve öğretimin yapılması gerekse yaygınlaştırılması için önemli adımlar atıldı. Esasen "maarif davası" olarak görülen eğitim ve öğretim işlerinin planlama ve yatırım olarak İkinci Dünya Savaşı yıllarında büyük bir ivme kazandığı bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinin askerî, siyasi, diplomatik, ekonomik ve sosyal yapısı farklı disiplinlerin çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın çerçevesi İkinci Dünya Savaşı olarak belirlenmiş eğitim ve öğretim faaliyetleri ile ilgili bilimsel çalışma sınırlıdır. Savaşın özellikle ekonomik bakımdan olumsuz etkilerinin dönemin bütün bakanlık bütçelerine yansdığı rahatlıkla görülür. Savaş öncesinde Türkiye'de eğitim ve öğretim bakımından planlı ve köklü adımlar atıldığı düşünüldüğünde savaşın bu olumsuz etkilerinin genel bütçeye nasıl yansdığı, ne şekilde tedbirler alındığı, eğitim ve öğretim yatırımlarının savaş öncesine göre gelişimi ve değişimi gibi sorulara cevaplar önem arz etmektedir. Çalışmaya bu düşünceden hareket edilerek başlandı ve dönemin hükümet raporları, meclis tutanakları ve arşiv belgeleri ışığında Türkiye'nin savaş yıllarındaki eğitim ve öğretim faaliyetleri, dönemin öğretim kademesi esas alınarak bir çerçeveye oturtuldu.

Anahtar Kelimeler:

İkinci Dünya Savaşı, Köy Enstitüleri, Hasan Âli Yücel, Mesleki ve Teknik Eğitim, Eğitim ve Öğretim.

Abstract

Education and training was one of the biggest issues facing the new Turkish state after the proclamation of the republic. This was because Turkish society was educationally advanced compared to the east, but far behind the west. With this awareness, important steps have been taken to structure and expand education and training since the proclamation of the republic. It is known that education and training, which was originally seen as a "education case", gained great momentum in terms of planning and investment during the Second World War. Turkey's military, political, diplomatic, economic and social structure during the Second World War is the subject of study in

different disciplines. However, scientific studies on education and training activities during the Second World War period are limited. It is easily seen that the negative effects of the war, especially in economic terms, were reflected in all ministry budgets of the period. Before the war, Turkey took planned and radical steps in terms of education and training. In this respect, the answers to questions such as how the negative effects of the war were reflected on the general budget, what measures were taken, the development and change in education and training investments compared to the pre-war period are important. This idea inspired this study, and in the light of the government reports, parliamentary minutes and archival documents of the period, Turkey's education and training activities during the war years were grounded on the basis of the education level of the period.

Keywords:

Education and Training, Hasan Âli Yücel, Second World War, Village Institutes, Vocational and Technical Education.

Makale Bilgileri

- Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Kuruluşundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim ve öğretimin yaygınlaşması için önemli aşamalar katedildi. Bunun göstergesi olarak İkinci Dünya Savaşı'na kadar her seviyede okullar çeşitlendi ve yaygınlaştı. Burada temel amaç sadece yeni kuşaklara eğitim vermek değil, Türk devriminin genç kuşaklara benimsetilmesi idi. Dönemin siyasi aktörü CHP bunu gerçekleştirmek için özellikle sosyal ve kültürel politikaları *halk için, gerekirse halka rağmen* anlayışıyla otoriter, merkezîyetçi, reformcu anlayışa göre düzenlemişti. Eğitimle toplumun dönüştürülmesi temel düşünceydi ve Köy Enstitüleri, özellikle aydınlanmacı kültür politikalarının taşrada karşılık bulması için açılan eğitim kurumlarıydı (Gök, 1999, s. 6). Benzeri örgün eğitimin yanında yaygın eğitim araçlarıyla da bu dönüşümün sağlanması için tek parti hükümetlerinin üzerinde yoğun çalışmalar yürüttüğü ve desteklediği alan eğitimdi. Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü de savaş koşullarına rağmen özellikle ilköğretimde seferberlik başlatarak tek partinin eğitim politikalarını geliştirerek sürdürdü.

Savaş yıllarında savunma ve dış politikanın dışında eğitim faaliyetleri önemli görülen bir alandı. Kararlılıkla yürütülen eğitim politikalarının esasları parti ve hükümet programları ile maarif şûralarında belirlenmişti. Bunların hayata geçirilmesinde ise Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in (Sakaoğlu, 2003, s. 231) etkisi büyüktür. Esasen bakanlık yaptığı dönemde CHP ve Hükümetin de desteğini alan Yücel'in özellikle atılım yaptığı alanlar, yayın ve eğitim olmak üzere iki grupta toplanabilir. Yayın alanında yapılacak işleri belirlemek için 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında Birinci Neşriyat Kongresi'ni, eğitim alanındaki program için de 17-29 Temmuz 1939'da Birinci Maarif Kongresi'ni topladı (Çıkar, 1997, s. 72-75). Millî eğitim doğrultusunda teşkilat, program ve yatırımlar bakımından birçok yeni kararın alındığı bu kongrenin temeli ise CHP'nin parti programı ile örtüşmekteydi.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda cephede savaşmamasına rağmen savaş ekonomisinin bütün ağırlığını yaşadı (Boratav, 2010, s. 81). Savaş döneminde yürüttüğü silahlı tarafsızlık politikası sayesinde savaşın tahribatından korunsa da savaş ekonomisinin dışında kalamadı. Büyük bir ordunun beslenmesi, askerî harcamaların artması, ithalatın daralması, üretimin azalması, ihracatın düşmesi gibi somut çıktılar yaşanan ekonomik olumsuzlukların öne çıkan unsurlarıydı. Bununla birlikte Türkiye'nin millî gelirinde azalma, enflasyon ve bütçe açığı oluştu (Pamuk, 2015, s. 199-200). Hükümet oluşan bu ekonomik olumsuzluklara karşı narh sitemi, fiyat denetimi, karaborsacılıkla mücadele ve karne uygulaması gibi çeşitli yollarla ekonomiye müdahale etti. Fakat gerek devletin mali altyapısındaki yetersizlik gerekse

¹ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin millî eğitim politikalarına hazırlayan, uygulayan ve yön veren dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'dir. Yücel'in bakanlığı 2 Aralık 1938'den 5 Ağustos 1946'ya kadar yaklaşık yedi yıl sürdü. Savaşın etkilerine rağmen her bakımdan Türk millî eğitiminin parlak sayılabilecek dönemi yaşandı. Bunu oluşturan Köy Enstitülerinin kuruluşu, gelişimi ve sonuçlarının alınması, yeni üniversite ve fakültelerin kurulması, üniversitelere özerklik verilmesi gibi gelişmelerdir. Ayrıca arkeoloji ve müzecilik, güzel sanatlar, çeviri ve yayın faaliyetleri bakımından Türkiye'de Yücel'in öncülüğünde birçok öncü adım atıldı.

alınan önlemlerin toplumsal alanda oluşturduğu direnç alınan bu önlemleri karşılıksız bıraktı ve ekonomi kontrol altına alınamadı (Metinsoy, 2016, s. 59). Ekonomide yaşanan bu olumsuzluklardan öğretim faaliyetlerine yapılan yatırımların etkilenmemesi beklenemezdi. Özellikle bütçenin yarısından fazlasının askerî harcamalara gitmesi diğer alanlardaki tahsisatların bütçedeki paylarını azalttı. Ancak millî eğitim harcamalarındaki düşüş diğer alanlara göre sınırlı oldu. Bunu savaş yıllarında dönemin yöneticilerinin eğitime verdiği öncelik olarak değerlendirmek gerekir (Tekeli & İlkin, 2021, s. 34). Aslında bu bilinç, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına kadar gider.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları toplumsal gelişim ve kalkınmanın en önemli aracının eğitim olduğunun bilincindeydi. Bu düşünceyle bir taraftan yeni Türk devletinin askerî, ekonomik, siyasi, idari ve diğer bütün sahalarda temellerinin atıldığı ve bağımsızlık yolunda bütün fedakârlıkların yapıldığı Millî Mücadele'den itibaren hükümet bütçelerinde eğitime ayrılan pay giderek arttı. Bütünsel bir bakışla İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarına kadar eğitim bütçeleri şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 1: Maarif Vekâleti raporlarına göre millî eğitime ayrılan bütçe miktarları (BCA, 30.1/905.559.4, s. 2).

MİKTAR (TL)	YILLAR
390.412	1921
1.136.064	1922
3.033.003	1923
6.178.505	1924
7.517.99	1925
7.054.056	1926
7.541.727	1927
9.631.033	1928
9.323.432	1929
9.710.297	1930
7.967.092	1931
7.195.324	1932
10.360.103	1933
9.681.316	1934
10.693.328	1935
11.250.905	1936
13.714.371	1937
16.474.085	1938
17.323.464	1939
18.654.779	1940
23.349.990	1941
34.505.434	1942
43.033.434	1943

Bu verilere bakılarak özellikle Millî Mücadele'nin batı cephesinde Yunanlara karşı muharebelerin sürdüğü 1922 yılında bütçedeki eğitim tahsisatının üç katına çıktığı ve

hemen ertesi yıl yani Cumhuriyet'in ilan yılında bu oran aşağı yukarı devam ettiği görülmektedir. 1924 yılında bütçedeki eğitim tahsisatı ise bir önceki yıla göre yaklaşık iki katına çıkmış ve sonraki yıllarda kısmen durağanlaşmıştır. Bunun oluşmasında dünya ekonomik buhranının etkilerinin söz konusu olduğu açıktır. 1931 ve 1932 bu etkiyle oluşan azalma veya daralmanın açıkça görüldüğü yıllardır. Sonraki yıllarda nispeten eğitim bütçesinin daha az artmış olduğu görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye ekonomik ve siyasi etkilerinin iyice arttığı yıllarda ise eğitim tahsisatlarındaki ciddi artış dikkat çekici olmuştur. Bu artışta savaşın etkisiyle oluşan enflasyonun kısmen etkisi olsa da genel olarak eğitim ve öğretimde belirlenen hedeflere ulaşmak için ekonomik kararlılığın devam ettiği görülebilmektedir.

Söz konusu dönemde eğitim ve öğretim faaliyetleri için ayrılan tahsisatlar Maarif Vekâleti ile sınırlı değildir. Mahalli ve özel idareler de eğitim ve öğretim faaliyetlerine önemli miktarda harcama yapmıştır. Örneğin 1933 ile 1942 yılları arasında eğitim ve öğretim işleri için bu idarelerin ayırdıkları paralar şu şekildedir:

Tablo 2: Özel idarelerin çeşitli yıllarda maarif işleri için ayırdıkları para miktarları (BCA, 30.1/905.559.4, s. 3).

Yıllar	Olağan ve Olağanüstü Bütçe Toplamı	Maarif İşleri İçin Ayrılan (TL)
1933	Olağan	12.296.777
	Olağanüstü	757.768
	Toplam	13.054.545
1934	Olağan	11.914.465
	Olağanüstü	749.110
	Toplam	12.663.757
1935	Olağan	11.458.474
	Olağanüstü	545.560
	Toplam	12.004.034
1936	Olağan	11.911.483
	Olağanüstü	392.120
	Toplam	12.303.603
1937	Olağan	12.375.293
	Olağanüstü	693.267
	Toplam	13.068.558
1938	Olağan	13.107.961
	Olağanüstü	967.609
	Toplam	14.075.570
1939	Olağan	14.220.915
	Olağanüstü	1.108.159
	Toplam	15.329.074
1940	Olağan	13.513.427

	Olağanüstü	1.257.639
	Toplam	14.771.766
1941	Olağan	15.152.723
	Olağanüstü	383.075
	Toplam	15.535.698
1942	Olağan	18.557.361
	Olağanüstü	483.192
	Toplam	19.040.553

Tabloda görüleceği üzere genel bütçeden eğitime ayrılan payın yanında özel idareler de genel bütçe oranlarının yarısından daha fazla bir miktarı genellikle eğitim işlerine ayırmıştı. Bu durum ülkenin bütün kaynaklarıyla eğitim ve öğretimin yaygınlaşması ve gelişmesi için faaliyet yürüttüğünün göstergesidir. Ayrıca genel bütçede maarif işlerine ayrılan payda oransal olarak da artış söz konusudur.

Bütçedeki artışların değerlendirilmesinde millî eğitim teşkilatı bünyesinde öğretim kurumu ve personel artışlarına paralel olarak teşkilatın da giderek büyüdüğü ve haliyle zorunlu giderlerin yıldan yıla arttığı hesaba katılmalıdır. Bu bağlamda 1944 bütçesinde eğitime ayrılan pay 62.500.000 lira olarak öngörüldü. Savaş öncesine göre neredeyse dört kat artış söz konusudur. Dolayısıyla eğitim bütçesinde görülen bu artış Maarif Vekâletinin teşkilat olarak büyümesine paraleldir. Örneğin 1938'de 6.500 olan ilkokul sayısı 1944'te 12.450'ye, öğretici sayısı 14.778 iken 22.512'ye, öğrenci sayısı da 747.000'den 1.029.000'e yükseldi. Benzer sayısal artışlar diğer öğretim kademelerinde de mevcuttu (TBMM Zabıt Ceridesi, 25 Mayıs 1944, s. 289). 1945'e gelindiğinde genel bütçe içerisinde eğitim işlerine ayrılan miktar 87.450.000 lira idi. Ana hatlarıyla savaş yıllarında eğitime ayrılan miktarlarda görülen bu artışları yürütülen eğitim politikalarındaki kararlılık olarak değerlendirmek gerekir. Zira bir bütün olarak bakılırsa Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren genel bütçede eğitime ayrılan oran arttı. Buna göre 1923 bütçesinde %2,2 olan oran, 1933'te 5,68'e, 1942'de %7,2'ye, 1946'da %10,4'e çıktı (TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Aralık 1945, s.334-335). Artışın 1923'ten itibaren süreklilik gösterdiği düşünülmemelidir. Çünkü 1935 yılı bütçesinde Maarif Vekâletine ayrılan miktar bütçenin %4,6'sı olarak gerçekleşmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 26 Mayıs 1942, s.313). Neticede Cumhuriyet'in ilk yıllarında bütün eğitim paydaşlarının geliştirilmesine yönelik yürütülen politika, İkinci Dünya Savaşı yıllarında seferberliğe dönüşmüştü. Bu dönüşümü daha iyi görmek için dönemin öğretim kademeleri olan ilkokul, ortaöğretim, yükseköğretim, mesleki ve teknik öğretime bakmak gerekir.

1. İlkokullar

Millî Mücadele yıllarında 39 vilayet ve sancak sınırları içerisinde 581'i kapalı vaziyette 3.000 civarında ilkokul ve bu okullarda yeterli sayıda öğretmen bulunmaktaydı (Cicioğlu, 1985, s. 29). Bu okullarda, eğitim kadrosunun üçte biri öğretmen okulu mezunuydu. Diğerleri ise çeşitli kaynaklardan temin edilen öğretmenlerdi (Duman, 1991, s. 21). Cumhuriyet'in ilanından sonra ilköğretimin önündeki en büyük engellerden birisi medrese-mektep ikiliği idi. İlköğretimde bir

bölünmüşlük oluşturan bu durum 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile giderildi. Bunun yanında 1924 Anayasası ile ilköğretimin zorunlu ve devlet okullarında parasız olması benimsendi (Akyüz, 2011, s. 346). Yine 1924'te 2. Heyet-i İlmiye kararları sonrası ilköğretimde eğitimin süresi 6 yıldan 5 yıla indirildi. 22 Mart 1926 tarihli 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile ilköğretim okulları, şehir-kasaba ve köy okulları ayrımı yapılarak ilk mektepler olarak görüldü ve köylerde ilköğretimin süresi 3 yıl olarak belirlendi (Cicioğlu, 1985, s. 34; Akyüz, 2011, s. 346). Eğitim sürelerinde köy ve şehirlere göre yapılan bu ayrım, Temmuz 1939'da yapılan I. Eğitim Şûrası ile kaldırıldı ve köy okullarında da ilköğretimin süresi 5 yıl oldu.

Parti devlet bütünleşmesinin bütün sahalarda kendini iyice gösterdiği 1930'lu yıllarda CHP'nin Millî Talim ve Terbiyede esas tuttuğu düsturların başında "bilgisizliğin giderilmesi" gelmekteydi. Toplumun büyük çoğunluğunun eğitimdeki yetersizliklerini ortadan kaldırmak için öncelikli olarak ülkenin dört bir yanına yeni ilkokullar yapılmasına önem verildi (BCA, 490.1/215.852.1, s. 123) ve bu sayede ülke genelinde Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarına kadar önemli mesafe alındı. İlköğretimde öğrenci sayısının yaklaşık 341.000'den 1.000.000'a yaklaştığı bu gelişimin sayısal verileri Maarif Vekâletinin raporlarına şöyle yansdı:

Tablo 3: Maarif Vekâleti raporlarına göre Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı ortalarına kadar Türkiye'de ilköğretimde okul, öğretmen ve öğrenci sayıları (BCA, 30.1/905.559.4, s. 4).

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	4.894	10.238	341.941
1924-25	5.987	13.822	390.368
1925-26	5.975	14.309	406.788
1926-27	6.023	15.810	437.928
1927-28	6.042	15.194	461.985
1928-29	6.599	15.718	477.569
1929-30	6.562	15.308	469.071
1930-31	6.598	16.318	489.299
1931-32	6.713	16.973	523.611
1932-33	6.733	15.064	567.963
1933-34	6.345	15.123	591.169
1934-35	6.402	15.083	647.501
1935-36	6.275	14.949	688.100
1936-37	6.123	14.698	711.728
1937-38	6.700	15.775	764.691
1938-39	7862	17.120	813.532
1939-40	9.417	19.047	905.139
1940-41	10.582	20.564	955.957
1941-42	12.516	20.687	961.659
1942-43	11.156	21.424	972.093

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren başlattığı devrimlerin halkta karşılık bulması üzerinde hassasiyetle durulan hususlardandı. Bunu sağlamanın en iyi yolu olarak eğitim görülüyordu. Fakat halkın ezici çoğunluğunun eğitim şartları bakımından yetersizliğe sahip kırsalda yaşaması bunun önündeki en büyük engeldi. Esasen Türkiye'de köylü nüfusun örgün eğitimden yoksunluğu II. Meşrutiyet'ten itibaren gündemi meşgul etmekteydi ve nihayet 1926'da Mustafa Necati Bey'in çabalarıyla köylere öğretmen yetiştirmekle ilgili ilk somut adım atıldı. 1927-1928 öğretim yılından itibaren de iki köy muallim mektebi açıldı. Ancak 1929 Dünya ekonomik krizinin etkileriyle sonraki yıllarda bu okullar kapatıldı (Öztürk, 2005, s. 294). 1932'den itibaren köycülük hareketinin de etkisiyle köy öğretmeni yetiştirme düşüncesi aydınlar tarafından yeniden gündeme getirildi. Aralıklarla gündeme gelen ve çeşitli adımların atıldığı köylere öğretmen yetiştirme projesi nihayet 1936'da Maarif Vekili Saffet Arıkan ile İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç tarafından başlatıldı. Özellikle fikri temellerini Tonguç'un ortaya koyduğu bu projenin ilk denemesi Eskişehir Çifteler'de "eğitmen kursu" ile başladı. Denemenin başarılı sonuçlar vermesi üzerine 1937'de İzmir-Kızılçullu ve Eskişehir-Çifteler'de "köy öğretmen okulu" açıldı (Öztürk, 2007, s. 154). Bunlar aynı zamanda Köy Enstitülerine başlangıç olarak kabul edilecek okullardı.

1940 yılında dünyanın büyük kısmı savaş hâlindeyken Türkiye'de Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in yoğun çalışmalarıyla "ilköğretim seferberliğine" başlandı. Ağırlık merkezini Köy Enstitülerinin oluşturduğu bu düşüncenin gerçekleşmesi için hemen harekete geçildi. Daha yasal alt yapısı çıkmadan enstitü müdürlerinin çoğu atandı (Kirby, 2012, s. 279-280). Tamamen Türkiye'ye özgü ilkokul öğretmeni yetiştirme modeli olacak enstitüler, 17 Nisan 1940 tarihinde TBMM'de kabul edilen 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile kuruldu. Köy Enstitülerinde hedef, mecburi ilköğretimin yaygınlaşması ile CHP'nin millî eğitimde hedeflediği 'bilimsizliğin giderilmesinin' sağlanması idi. Enstitüler ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde açıldı. Öğrenciler, köy ilkokullarını bitiren ve sıhhatli köylü çocuklarından seçilerek alındı ve köy öğretmenliğine hazırlanmaları planlandı. Öğrencilere iş esasına dayanan bir öğretim modeli ile lise derecesinde umumi ve meslek bilgisi verilecekti. Enstitülerde öğrenci fiili olarak ziraat işlerinde çalışacak ve ayrıca bir köy zanaatı da öğretilcekti. Enstitülere seçilen öğrenciler, beşer yıllık bir öğrenimden sonra Maarif Vekâleti tarafından köylerdeki görevlerine tayin olacaktı. Kanuna göre yetişecek bu öğretmenlere, üretime yardımcı aletler, ıslah edilmiş tohum, çift ve gelir hayvanları, cins fidan gibi üretim vasıtaları, köy okulu demirbaşına geçirilmek kaydıyla devletçe verilecekti. Ayrıca köy öğretmenin ihtiyacı ve okul öğrencilerinin ders uygulamaları için köy sınırları içerisinde bir miktar arazi tahsis edilecekti. Bu arazi ve hayvanların işletilmesinden hâsıl olan mal öğretmene aitti. Köy okullarının binaları ise Maarif Vekâletinin verdiği plana göre köylü tarafından yapılacaktı. Neticede köy çevresinin ihtiyaçlarını bilen ve köylüye sadece okuma yazma öğretmekle kalmayıp köylünün hem yaşam şartlarını geliştirmek hem de üretim kaynaklarını artırmanın yollarını aramak için köy öğretmenleri yetiştirilmeye başlandı ve beş yıl içerisinde 18 köy enstitüsü açıldı. 12.000 civarında öğrenci kapasiteli enstitülerin binaları öğretmen,

eğitmen ve öğrencilerin gücüyle yapıldı ve müesseselere ait 3.000 hektar arazi işlendi (BCA, 490.1/215.852.1, s. 123; BCA, 30.01/90.559.5, s. 1).

Köy Enstitüsü mezunlarının öğretim esaslarını ve köydeki faaliyetlerini düzenlemek için 19 Haziran 1942 tarihinde 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu çıkarıldı. Kanunun temel amaçlarından birisi de zorunlu eğitimin ülkenin her tarafında yüzde yüz gerçekleştirmektir. Ayrıca bu kanunda vali, kaymakam, nahiye müdürü gibi idari amir ve memurlara Köy Enstitüsü Müdürü, maarif müdürü, ilköğretim müfettişi, gezici öğretmen, başöğretmen, öğretmen ve eğitimcilerle köy ihtiyar heyetlerine ve halkına düşen görevler, Köy Enstitüleri öğretmenlerinin, köy eğitimci ve öğretmenlerinin terfi, taltif ve cezalandırılmasına ait hükümler ve il teşkilatlarıyla Köy Enstitülerinin yapacakları iş birliğine ait esaslar bir bütün hâlinde belirlenmiştir. Yani bu kanun, köy okulları ve enstitülerini bağlı buldukları devlet kurumlarıyla birlikte teşkilatlandırmıştır (BCA, 490.1/215.852.1, s. 125-126).

Köy eğitimcileri ile başlayan ve 1940-43 yılları arasında açılmasına karar verilen, inşaatına başlanıp tamamlanan ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü Köy Enstitülerinin yeri, öğrenci ve öğretmen sayıları şu şekildeydi:

Tablo 4: Maarif Vekâleti raporlarına göre 1943 yılındaki mevcut Köy Enstitüleri ile öğrenci ve öğretmen sayıları (BCA, 490.1/215.852.1, s. 124).

Köy Enstitüsünün Bulunduğu Vilayet ve Yeri	Kurulmaya Başladığı Yıl	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
İzmir/Buca-Kızılçullu	1938	1.210	33
Eskişehir/Mahmudiye-Çifteler	1938	1310	41
Kastamonu/Göl	1939	910	25
Kırklareli/Lüleburgaz-Kepirtepe	1939	635	15
Kayseri/Pınarbaşı-Pazarören	1940	838	25
Seyhan/Bahçe-Düziçi (Haruniye)	1940	1.010	20
Kars/Cılavuz	1940	740	24
Trabzon/Beşikdüzü	1940	430	15
Malatya/Akdağ İstasyonu	1940	750	20
Antalya/Aksu	1940	570	21
Samsun/Ladik-Akpınar	1940	610	14
Isparta/Gönen	1940	700	12
Balıkesir/Savaştepe	1940	715	22
Kocaeli/Arifiye	1940	850	27
Ankara/Hasanoğlan	1942	300	44
Sivas/Yıldızeli-Pamukpınar	1942	270	23
Konya/İvriz	1942	200	11
Erzurum/İllica-Pulur	1943	150	9
	Toplam	12.198	401

Köy Enstitülerinin gelişimi ağırlıklı olarak 1943'e kadar sürmüştür. Buna karşın ilerleyen yıllarda sayıları az da olsa yenileri açıldı. Bunlar 1944 yılında açılan Diyarbakır/Ergani-Dicle ve Aydın/Ortaklar ile 1948'de öğretim faaliyetlerine başlayan

Van/Erciş Köy Enstitüleri (Sakaoğlu, 2003, s.237). Enstitüler kuruluşundan itibaren öğretmene ihtiyaç duymuştu ve bunun giderilmesi için 1942'de Hasanoğlan Köy Enstitüsünde yüksek kısım açıldı. Buraya Köy Enstitüsü mezunlarından 103 öğrenci seçildi. Öğrenciler ileride öğretmenlik yapacakları enstitülerin amaçlarına uygun bir program dâhilinde yetiştirilmekteydi (BCA, 490.1/215.852.1, s. 124). Neticede Köy Enstitülerinde 1939-40 öğretim yılında 3.000 olan öğrenci sayısı 1940-41'de 6.000'e, 1941-42'de 9.000'e, 1942-43'de ise 12.000'e kadar kademeli bir artış gösterdi (BCA, 30.1/905.559.4, s. 9).

Köy Enstitüleri, savaş yıllarında köylerin ihtiyaç duyduğu sayıda öğretmeni yetiştirmek için yeterli değildi. Bunun için 3238 Sayılı Kanun ile yasal altyapısı oluşturulan kurslarda yetişecek köy eğitimcilerine²(Öztürk, 2007, s.161-164) de ihtiyaç duyuldu ve 1937'den itibaren de köy eğitim kursları yaygınlaşmaya başladı. Sonraki yıllarda bu kurslarda yetişen eğitimcilerin sayısının artırılmasına karar verildi ve 1939'da 2.000 olan eğitimci sayısı 1943'e kadar açılan yeni kurslarla hızlı bir şekilde 6.500'e çıkarıldı. Bunların çalışmaları gezici öğretmenler ve başöğretmenler tarafından takip ediliyordu. Köy eğitimcilerinin çalıştığı okullarda eğitimin süresi üç yıldır. Bir anlamda ön eğitim verilen okullardaki bu öğretim, pansiyonlu veya yatazsız beş yıllık okullarda tamamlanmaktaydı (BCA, 490.1/215.852.1, s. 125).

İlkokulların bu öğretmen ve eğitimciler aracılığıyla artırılması ile özellikle köylerde yaşayan insanların cehaletini ortadan kaldırmak hedeflenmişti, fakat atılan bütün bu adımlar yeterli seviyede değildi. Zira bazı ilkokullar ya öğretmensizlikten ya da bina olmamasından dolayı kapalı vaziyetteydi. 1939-40 öğretim yılında bu okullardan 369'u öğretmensizlikten, 76'sı da bina olmamasından kapalıydı. 1940-41 öğretim yılında ise öğretmensizlikten kapalı ilkokul sayısı 964'e, bina olmamasından kaynaklı kapalı okul sayısı 83'e çıkmıştı (BCA, 30.1/25.141.4). Buna karşın başlangıca göre köy, kasaba ve şehirlerde müspet sonuçlar da ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu doğrultuda 1939'dan 1942'ye kadar köy ve şehirlerdeki öğrenci ve mezun sayılarında ciddi mesafeler alındığı görülmektedir:

Tablo 5: 1943 yılı Maarif Vekâleti raporlarına göre şehir ve köy okullarında öğrenci ve mezun sayıları (BCA, 490.1/ 215.852.1, s. 125).

Yıllar	Şehir Okullarında Öğrenci Sayısı	Köy Okullarında Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı
1938-39	358.703	381.141	53.105
1939-40	370.196	414.063	54.531
1940-41	376.968	420.572	69.919
1941-42	375.677	403.262	67.824

² İlk defa 1936'da açılan eğitim kursları, adı kurs olmakla birlikte birer örgün eğitim kurumu gibiydiler. Bu kurslarda 8-10 öğrenci bir grup olarak kabul edilmekte ve gruplara öğretmen okulu mezunu öğretmen, ziraat okulu mezunu ziraat teknisyeni, yapı usta okulu mezunu inşaat öğretmeni gibi liyakatli kişiler ders vermekteydi. Genel olarak kültür ve ziraat derslerinden oluşan müfredat programının süresi yedi aylık olarak planlanmıştı.

Görüldüğü üzere ilkokullarda öğrenim gören öğrenci sayısı 700 binin üzerine çıkmıştı. Burada Köy Enstitülerinin kapasitelerine paralel olarak mezun vermediği dikkate alınmalıdır. Bu gerçekleştiğinde ise öğrenci sayısında ciddi artışlar olacaktır. Zaten bu yıllarda hedeflenen ve öngörülen 1953 yılına kadar 2 milyon öğrenci sayısına ulaşmaktır (BCA, 490.1/ 215.852.1, s. 125). Tablo 3'e göre burada öğrenci sayılarının daha az olması dikkat çekicidir. Bu durum Tablo 5'te bazı yerleşim yerlerinde üç yıllık köy öğretmenleri aracılığıyla verilen öğrencilerin olmaması ve sadece diploma alabilecek okullardaki öğrencilerin olması ile açıklanabilir. Kaldı ki mezun olan öğrenci sayısı, neredeyse toplam öğrenci sayısının % 10'u bile değildir. Mezun sayılarında oluşan bu duruma ilkokullarda verilen eğitim standardının yüksekliği, sadece rakamsal veriler için öğrencilerin mezun edilmediği, köy öğretmenleri tarafından eğitilenlerin mezun olamadığı, ilkokul ara sınıflarından ayrılanların olduğu gibi birçok çıkarımda bulunulabilir.

1941-42 öğretim yılında şehir ilkokullarında okuyan öğrenci sayılarına bakıldığında zorunlu ilköğrenime %80 katılım söz konusudur. Bunu zorunlu eğitimin şehirlerde aynı oranda gerçekleşmesi olarak değerlendirmek gerekir. Ancak bu durum köyler için tam tersi orandadır. Aynı yıl içinde köy okullarında okuyan 403.262 öğrenci, köylerde öğrenim çağında bulunan çocukların ancak %20'sini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu yıllarda öğretim süreçlerinde köy çocuklarının eğitime katılımının şehirlerdeki oranlara çıkması için Köy Enstitüsü mezunları hayati öneme sahiptir ve yukarıda bahsedilen on yıllık hedefe ancak bu sayede ulaşılacaktır (BCA, 30.01/90.559.5, s. 1).

Söz konusu yıllarda ilköğretimin temel amaçları arasında Cumhuriyet prensiplerinin telkin edilmesi ayrıca önem arz etmektedir. Okullarda bu prensipler "Yurt Bilgisi", "Sosyoloji" ve İnkılâp Tarihi" dersleri ve okulun genel havası içinde öğrenciye verilmekteydi. Dönemin millî eğitimden sorumlu bakanı Hasan Âli Yücel'e bakılırsa bu amaçta başarılı olunmuştur. Zira ona göre bu dönemde çocuklar, "genellikle Cumhuriyetin prensiplerini iyi tanımaktadır ve onlara kalben bağlıdır (BCA, 490.1/215.852.1, s. 126)."

1939 yılında Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in isteği ve öncülüğünde ülkedeki ilköğretim faaliyetlerine katkı sunması amacıyla *İlköğretim* gazetesinin çıkarılmasına karar verildi ve 20 Şubat 1939 tarihli bir genelgeyle de genel esasları belirlendi. Gazetenin amacı ilkokul öğretmen ve eğitimcilerini memleket ve meslek meseleleri üzerinde düşündürmek, onların mesleki ve genel bilgilerinin yükseltilmesini sağlamaya destek olmaktı. Haftalık olarak planlanan gazete Haziran, Temmuz ve Ağustos ayları müstesna olmak üzere cumartesi günleri çıkacaktı. Vilayet merkezleriyle kazalardaki öğretmen ve eğitimcilerle kültür memurları vasıtasıyla dağıtılacaktı. Ayrıca kitapçılar vasıtasıyla da halka satılacaktı. Bütün ilköğretim müfettişleri ve ilkokul öğretmenleri gazeteye abone olacaktı. Sadece karı koca öğretmenlerden birisi abone olabilecekti, eğitimcilerin ise abone olmaları kendi inisiyatiflerine bırakılmıştı. Her kültür direktörünün kendi vilayetinde gazeteye abone olanların isim, ücret ve kimlerin abone kaydedilmediğini sebepleriyle birlikte rapor etmeleri gerekiyordu. Ayrıca kültür direktör ve memurları devlet basımevinde çıkan

gazeteleri kendi bölgesinde dağıtmakla yükümlüydüler (BCA, 30.10/85.558.12). Genelge ile esasları bu şekilde belirtilen gazetenin fikir sahibi ve uygulayıcısı Hasan Âli Yücel, öğretmen ve eğitimleri bir araya getirmenin ve bütünleştirmenin maddi imkânsızlığını kafa, gönül ve iş birliği ile manen gidermeyi düşünerek gazeteyi kurmuştu. Yücel, çıkış gayesi bakımından ilk olma özelliğine sahip gazetenin içeriği ve hedeflerini ise şöyle belirtir:

İlköğretim, yalnız bizden size yazılarla dolmayacaktır; onun sayfalarına, sizin duygularınız, sizin düşünceleriniz, sizin görüşleriniz, içinde yaşadığımız muhitler gene sizin kaleminizle aksetmelidir. İlköğretim, ilk öğretmen ve eğitim gazetesidir; sizin gazetenizdir (Yücel, 1998, s. 1).

Cumhuriyetin ilanından itibaren ilköğretim alanında atılan adımlar ve faaliyetler birçok hükûmetin gündemine konu olmuştur. Nitekim 17 Mart 1944 günü İcra Vekilleri heyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün başkanlığında ilköğretimin geliştirilmesi için toplandı. On bakanın hazır bulunduğu toplantı esas itibarıyla maarif vekâletinin bu konudaki raporunu görüşmek ve İnönü'nün direktiflerini almak içindi. Müzakere neticesinde beş karar alındı:

1. Hükûmetin elindeki her türlü vasıtalarla istifade ederek halka ilköğretimin önemini anlatmak,
2. Okul ve öğretmen bulunan yerlerde öğrenci devamsızlığının önüne geçmek için gerekli her türlü tedbirleri almak, ders yılı içinde öğretmensiz sınıf veya okul bırakmamak,
3. Yeni okul binaları yapılması için ilgilileri esaslı ve planlı çalışmaya sevk edecek kanunî tedbirleri alarak memlekette okul yapımını süratlendirmek,
4. Köy Enstitülerinden mezun olacak öğretmenleri köylere yerleştirmek için yapılması gerekli kanunî tedbirleri vaktinde alarak köy okullarına tahsis edilecek araziye sağlamak, okul binalarını hazırlamak ve alâkalıların bu alanlardaki çalışmalarını sıkı bir surette takip etmek,
5. İlköğretim alanında çalışmalarını teftiş edeceklere kolaylıklar göstermek suretiyle bu işin verimini artırmak (BCA, 30.18.1.2/105.22.5).

Anlaşılan 1944 yılı itibarıyla ilköğretimin önemi henüz halka yeterli seviyede anlatılamamış, bazı yerlerde okul ve öğretmen olmasına rağmen öğrencilerin okullara devamı sağlanamamış, bazı yerleşimlerde de okullaşma tesis edilememişti. Bunların yanında Köy Enstitüsü mezunlarının köylere yerleşmeleriyle ilgili hukuki eksiklik bulunmaktaydı. Oluşan bu aksaklıkların bir kısmının teftiş mekanizmasıyla çözülebileceğine yönelik bir kanaat bulunmaktaydı.

Köy eğitiminin gelişmesi için yapılan altyapı, araç-gereç ve personel harcamalarının önemli bir miktarda maliyeti de söz konusuydu. Bunun için harcamalar doğrudan Devlet bütçesinden yapıldı ve verilen ilköğretim işlerinde özellikle valiliklerin yükleri hafifletildi. Ayrıca öğretim kadrolarına da önemli destekler sağlandı. Kıdem zamları, mesken bedeli, yapı-sağlık ve sosyal yardım sandıkları kurulması bunlardan bazılarıydı (BCA, 30.01/90.559.5, s. 1-2). Bunların yasal alt yapısı da 4357 Sayılı Kanun ile oluşturuldu ve bu sayede İl Özel İdarelerinden maaş

alan öğretmenlerin kadroları, terfi ve cezaları, bu öğretmenlerin alacakları, onlar için kurulacak sağlık ve sosyal yardım sandığı ile yapı sandığının esasları düzenlendi. Öğretim kadrolarının yanında eğitim idarelerindeki memurların sorunlarına da çözüm üretildi ve yıllarca terfi alamayan bir kısım memurların terfileri için 4365 Sayılı Kanun çıkarıldı (BCA, 490.1/215.852.1, s. 126).

İlköğretimde yapılan bütün bu yoğun ve kapsamlı çalışmalar, 1943-1945 yılları arasındaki sayısal verilere yansımıştır. 1941-42 öğretim yılında yaklaşık 775.000 olan öğrenci sayısı 1943-44'te 1.029.978'e, 1944-45'te ise 1.258.423'e çıkarıldı. Özellikle son iki öğretim yılındaki artış sayısal olarak 228.445, oransal olarak ise değişim %22,17 oldu (BCA, 30.1/25.142.7). Bu durum Köy Enstitüleri ile belirlenen hedefler doğrultusunda ciddi ilerlemeler kaydedildiğini göstermektedir.

İlköğretimdeki 1945 yılı genel görünümüne bakıldığında bazı bölgelerde aksaklıklar bulunmaktadır. Fakat genel olarak bu alanda gelişim devam etmektedir³(BCA, 30.01/90.559.7). Hasan Âli Yücel'e göre 1944 programından Adana, Kars, Antalya ve Edirne gibi iller geri kalmış fakat bir süre sonra eksiklerini gidermişlerdir. 1945 yılında 875'i yeni, 851'i değişiklik ve eklemeler yapılarak meydana gelenler olmak üzere toplam 1.756 yeni okul yapılmıştır. Bunların kapsamı içerisinde 741 işlik (mesleki uygulama alanı) ve 993 yeni öğretmen evi de bulunmaktadır. Yeni okullarla birlikte Türkiye'deki toplam ilkokul sayısı 14.981'e yükselmiş ve öğrenci kapasitesi de bir önceki yıla göre 100.000 civarında artmıştır. Bu yeni okulların yapımında yüksek mevkideki bürokratların, eğitim mensuplarının, köy muhtarı ve ihtiyar heyetlerinin de ciddi destekleri söz konusudur. Ayrıca köylüler de okulların yapımında canla başla çalışmışlardır (BCA, 30.01/90.559.7, s. 1). Buradan anlaşılan köyleri kalkındırmak için yapılan faaliyetlere köylerle ilgili bütün paydaşlar katkı sunmuştur. Bu ise ilköğretim seferberliğinin genel olarak halkta karşılık bulduğu anlamına gelir.

1945'te açılan okulların 578'i bölge okuludur. Bunlar içinde bulunduğu köy için ilkokul, çevresi için pansiyonlu veya pansiyonsuz teknik okul olarak planlanmıştır. İşlik ve teknik alt yapıları güçlendirilmeye çalışılan bu okullara, ilkokulu bitirdikten sonra devam eden 13.500 öğrenci bulunmaktadır. Bu sayılara bakıldığında da köylerdeki teknik okulların beklenti doğrultusunda ümit verir hâle gelmiştir (BCA, 30.01/ 90.559.7, s. 2).

Bu yıllarda üzerinde önemle durulan bir başka eğitim faaliyeti köylerdeki yapı işleridir. 2.000'e yakın köyde yapılması düşünülen bu eğitimin planlanması görevi illere, eğitimleri verme görevi de enstitülerin gezici ekiplerine verilmiştir. Ekiplere motorlu araç temin edilmesi için de valilikler ve millî eğitim teşkilatları görevlendirilmiştir (BCA, 30.01/90.559.7, s. 2-3).

1945 sonlarında ilkokuldan 101.622 öğrenciden mezun olanların sayısı 89.600'dür. Fakat bunlar içerisinde üç sınıflı eğitim okullarından mezun olanlar bulunmamaktadır. Onlar da hesaba katıldığında söz konusu yılda ilkokullarda toplam

³ 1945 yılı verileri dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in 11 Nisan 1946 tarihi "ilköğretimde çalışmalarımız" başlıklı Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivinde bulunan belgeden alınmıştır. Yücel, buradaki görüşlerini nerede belirttiği veya kime sunduğu arşiv kayıtlarında bulunmamakla birlikte belgenin içeriğinin genel olarak bir konuşma metni olduğu söylenebilir.

1.032.000 öğrenci bulunmaktadır ve ortalama bir hesapla 5. sınıflardan 200.000 öğrenci mezun olması gerekmektedir. Ancak %50 civarında öğrenci çeşitli sebeplerle okula devamı sağlanamadığı için mezun olamamaktadır. Bu sorunun giderilmesi için bakanlık ülkenin her yerinde eğitime ilgi uyandırmaya çalışsa da özellikle kız çocuklarının ilköğrenime devamları sağlanamamıştır. Hasan Âli Yücel için bu mesele başlıca sorundur ve bunun giderilmesiyle ilgili bir sonraki yıl ülkenin her yerinde ilkokula devam cetvelleri tutulacaktır. Bu sayede ilkokula başlayan her çocuk 5. sınıfa kadar takip edilecektir. Benzeri tedbirler ilkokullarda atılan kapsamlı adımların sonuç vermesindeki kararlılık olarak değerlendirilmelidir. Yücel'in bakanlığı döneminde adeta "yaşama meselesi" olarak görülen eğitim seferberliğinin en önemli amacı köylünün kalkınmasıdır (BCA, 30.01/90.559.7, s. 3-4).

2. Ortaöğretim Kurumları

Millî Mücadele yıllarında "ortaöğretim okulları" bütçe ödenekleri farklı olan 'sultani' ve 'idadi'lerden meydana gelmekteydi. Sultaniler genel bütçeye idadiler ise il özel idare bütçelerine bağlıydı. 1 Eylül 1923'ten itibaren il özel idareleri elinde idadilerin gelişemediği düşünülerek bu farklılık giderildi ve hepsi Maarif Vekâleti bütçesinde toplandı. Sultani ve idadilerin yapısı, 1923 ve 1924'te toplanan Birinci ve İkinci Heyet-i İlmiye kararlarıyla yeniden düzenlendi. Birinci Heyet-i İlmiye'de ortaöğretim kurumlarında sultani adı 'lise'ye çevrildi ve liseler bir ve iki devreli olmak üzere iki kademeye ayrıldı (Cicioğlu, 1985, s. 133). İkinci Heyet-i İlmiye'de liselerin üçer sınıf hâlinde birinci ve ikinci devrelerden oluşmasına karar verildi. Bir devreli olanlar ortaokul sayıldı ve ayrıca tek bir öğrenim bütünü olarak kabul edildi. Dolayısıyla ortaokul ve liseler artık öğrenim süreleri üçer yıl olan ayrı ayrı okullar hâline getirildi (Cicioğlu, 2005, s.142-143; Kuşçi, 2021, s.148). Böyle bir yapılanmanın olduğu ortaokulların sayısı Cumhuriyet'in ilanından sonra artmaya başladı. 1923-24 öğretim yılında sultani ve idadilerin toplamı 72 iken yapılandırmadan sonra ortaokulların sayısı 64 oldu. 1924-25 öğretim yılından sonra "orta mektep" adını alan ortaokullar, İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında aşağıdaki gibi bir gelişim gösterdi:

Tablo 6: Maarif Vekâleti raporlarına göre Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı ortalarına kadar Türkiye'de ortaokullar için okul, öğretmen ve öğrenci sayıları (BCA, 30.1/905.559.4, s. 5).

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	72	799	5.905
1924-25	64	720	10.052
1925-26	68	760	11.622
1926-27	68	791	15.263
1927-28	78	698	19.858
1928-29	78	815	23.223
1929-30	82	982	25.398
1930-31	83	1.068	27.093
1931-32	80	630	30.316

1932-33	108	1.390	35.658
1933-34	119	1.140	42.522
1934-35	118	2.354	46.120
1935-36	118	2.403	52.496
1936-37	125	2.648	62.936
1937-38	140	2.840	74.107
1938-39	150	3.402	84.355
1939-40	155	3.744	92.327
1940-41	159	3.660	102.839
1941-42	170	3.714	101.111
1942-43	175	3.788	93.038

CHP'nin 1939 parti programında ortaokul sayısının artırılması gerekli görülmüştü. Buna göre bütün il merkezlerinde ve imkânlar ölçüsünde kaza merkezlerinde ortaokul açılmasına ve ayrıca ortaokullardan uzak kalan yerleşim yerlerindeki çocukların ücretli kalabileceği resmî ve özel pansiyonlar yapılmasına çalışılacaktı (C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939, s. 99). Parti programındaki bu maddenin hayata geçirilmesi için Maarif Vekâleti, bir taraftan öğretmen yetiştirilmesi bir taraftan da bina temin edilmesi doğrultusunda çalışmalar yaptı. 1939-43 döneminde ortaokul olan yerleşim yerlerine kaza ve köylerden gelen çocukların barınabilmesi için pansiyonlar açılmasına önem verildi. Bunun yanında genişleyen okulların öğretmen ihtiyacının karşılanabilmesi için de şu çalışmalar yapıldı: Gazi Terbiye Enstitüsünün öğrenci sayısını ve dolayısıyla mezun sayısının artırılması, zorunlu hizmet karşılığında Ankara ve İstanbul'daki fakültelerde okuyan öğrencilere burs vermeye başlanması, ortaokullara yabancı dil öğretmeni yetiştirmek için Gazi Terbiye Enstitüsünde bir şube daha açılması, ilkököl öğretmenleri arasından sınavla öğretmen atanması, lise ve yüksekokul mezunları arasından ücretle yardımcı öğretmen görevlendirilmesi. Bu çalışmalarla öğretmen, öğrenci ve mezun sayıları ise şöyle oluşmuştur (BCA, 30.01/90.559.5, s. 2; BCA, 490.1/215.852.1, s. 127-128):

Tablo 7: 1943 yılı Maarif Vekâleti raporlarına göre ortaokullarda öğretmen, öğrenci ve mezun sayıları⁴.

Öğretim Yılı	Yeni Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı
1938-39	-----	77.432	13.440
1939-40	535	85.187	13.833
1940-41	296	87.911	14.679
1941-42	174	92.594	12.011
1942-43	153	-----	-----

Tablo 7'ye bakılırsa özellikle yeni öğretmen yetiştirmede sorunların yaşandığı ve yukarıdaki tedbirlere müracaatın zorunluluk olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Bunun

⁴ Tablo 6'da verilen öğrenci sayıları ile Tablo 7'de verilen öğrenci sayıları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu durum Tablo 6'ya ortaokul düzeyinde öğrenim gören mesleki ve teknik ile özel okullardaki öğrencilerin dâhil edilmesiyle açıklanabilir. Çünkü her iki tablodaki rakamsal veriler dönemin ilgili bakanlığına aittir.

yanında öğrenci sayılarındaki artışa paralel mezunlarda artış söz konusu değildir. Buna ilkokullarda olduğu gibi ortaokullarda da devamın bir sorun oluşturduğu gerekçe gösterilebilir. Ayrıca pansiyon yetersizliği ve savaşın getirdiği ekonomik olumsuzlukları da dikkate almak gerekir. Bu değerlendirmeyi destekler şekilde ilerleyen öğretim yıllarında 1943-44 öğretim yılında öğrenci sayısı 81.284'e sonraki öğretim yılı olan 1944-45'te ise 75.754'e düşmüştür. Sayısal olarak 5.530 olan bu azalmanın oranı %6,80'dır (BCA, 30.1/25.142.7). Bu durum savaşın Türkiye'deki eğitimi olumsuz etkilediğinin göstergesidir.

1939 parti programı doğrultusunda bakanlıklardan alınan raporlara göre 1939'dan 1943'e kadar 29 yeni ortaokul açılmıştır. Ancak bu dönemde yapı malzemesinin temininde zorluklar yaşanmaktadır. Bu durum yeni ortaokul veya ortaokulu bulunan yerlerde yeni okul binası yapmada birtakım güçlükleri beraberinde getirmiştir. Bu gerekçeyle olsa gerek yeni yapılan ortaokullar daha çok Ankara ve İstanbul'dadır. Buna göre Ankara ve Üsküdar'a dördüncü ortaokul, Nişantaşı'na kız ve Karagümrük Ortaokulu açılmıştır. Yeni açılanlar bu şekilde sınırlı ve daha çok gelişmiş şehir ve semtlerdeyken Anadolu'da bazı yerlere bina tahsis edilmiştir. Bu kapsamda Amasya'da eski Fransız, İzmir'de eski Damdesion okulları, Tarsus, Silifke, İnebolu'da birer bina istimlak edilmiş ve buradaki okullara tahsis edilmiştir. Yine Artvin ve Bartın ortaokullarını genişletmek için çevresindeki binalar istimlak edilerek oradaki okullara verilmiştir. Yeni ve ilave binalarla ilgili bu gelişmelerin yanında tadilat gerektiren ortaokul binalarına da destekler verilmiştir (BCA, 490.1215.852.1, s. 128).

Parti programında yer alan pansiyonların artırılması ile ilgili de bu dönemde çalışmalar yürütüldü. Bu doğrultuda Antalya Lisesine 1940'ta, Yalvaç Ortaokuluna 1941'de pansiyon açılmak suretiyle ülke genelinde sadece ortaokul öğrencilerinin kullandığı pansiyon sayısı artırılmaya çalışıldı. Bunun yanında uygun şartlara sahip eski pansiyon binaları genişletildi, özel pansiyon ve yurtların açılması teşvik edildi. Böylece kamu tarafından yapılanlar ve teşviklerle 1938'de 36'sı resmî, 20'si özel işletmeler tarafından yönetilen pansiyon sayısı, 1942-43 öğretim yılında resmîler 38'e, özeller 41'e çıkmıştı (BCA, 490.1./215.852.1, s. 128; BCA, 30.01/90.559.5, s. 2). Rakamlara bakılırsa söz konusu dönemde resmî pansiyonların yapımında önemli mesafeler alınamamıştır. Bununla birlikte teşviklerin sonucu alınmış ve özel pansiyonlar iki katına çıkmıştır. Anlaşılan eğitimde devlet kontrolü ve yönetimi prensibinden dönemin ekonomik şartlarından olsa gerek kısmen uzaklaşmıştır.

Ana hatlarıyla ortaokullardaki gelişim böyleyken aynı dönemde liselerin de gelişimi söz konusudur. Esas itibarıyla 1 Eylül 1924'ten itibaren ortaokulların liselerin bir parçası olmaktan çıkarılmasından sonra liseler, öğretimde müstakil bir kademe hâline getirildi. Ayrıca günümüzde olduğu gibi liseler, ortaokullar üzerine kuruldu ve yükseköğretime öğrenci hazırlayan bir öğretim kademesi olarak tanımlandı. Böylesine bir yapıyla liselere ayrı bir önem verildi ve bu kademedeki eğitimin kalitesi artırılmaya çalışıldı. Bu politikanın ürünü olarak 1926'da Üçüncü Heyet-i İlmiye çalışmaları sonunda liselerin yeniden düzenlenmesi, belirli merkezlerde güçlendirilerek yeniden açılması ve yavaş yavaş çoğaltılması kararı alındı. Karar böyle olsa da liselerin sayısında 1931-32 öğretim yılına kadar ciddi bir artış görülmedi. Buna karşın 1932-33

öğretim yılında liselerin sayısı iki kattan fazla artarak 25'ten 62'ye çıkarıldı. Bu öğretim yılından itibaren gelişim, okul sayılarından ziyade öğrenci sayılarında görülür. Aşağıda tarihsel süreçte liselerde görülen gelişmeler tablolaştırılmıştır:

Tablo 8: Maarif Vekâleti raporuna göre Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı ortalarına kadar liselerde okul, öğretmen ve öğrenci sayıları (BCA, 30.1/905.59.4, s. 6).

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	23	513	1.241
1924-25	19	555	2.234
1925-26	21	671	2.748
1926-27	19	563	3.152
1927-28	19	594	3.819
1928-29	20	510	4.168
1929-30	19	578	4.746
1930-31	22	637	5.699
1931-32	25	1.637	6.840
1932-33	62	1.827	7.843
1933-34	71	1.315	9.876
1934-35	68	1.044	10.113
1935-36	65	1.029	13.876
1936-37	68	1.050	17.508
1937-38	68	1.164	21.000
1938-39	74	1.314	24.582
1939-40	77	1.499	26.401
1940-41	79	1.455	27.387
1941-42	81	1.497	30.035
1942-43	80	1.662	30.749

1938 yılında özel, azınlık ve yabancı liseleri dışında 36 resmî lise bulunmaktaydı. Tablo 8'e bakılırsa bu rakam Türkiye'deki diğer liselerin aşağı yukarı yarısı kadardır. 1939'dan 1943'e kadar açılan yeni liselerle bu sayı 45'e çıkarıldı ve özel lise sayısına göre de oransal olarak gelişme gösterdi. Bunlara içinde ayrıca lise sınıfları bulunan iki kız öğretmen okulu ile bir ortaokulda hesaba katılırsa bu sayı 47'ye çıkmaktadır (BCA, 30.01/90.559.5, s. 2). Bu gelişimle birlikte resmî liselerde öğrenci sayısında değişimler aşağıdaki gibi oluştu:

Tablo 9: 1943 yılı Maarif Vekâleti raporlarına göre liselerde okul, öğrenci ve mezun sayıları (BCA, 490.1/215.852.1, s. 129).

Yıl	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı
1938-39	20.880	3.794
1939-40	21.729	4.121
1940-41	20.271	4.044
1941-42	25.569	3.915

1943-44 öğretim yılında yeni okullarla birlikte öğrenci sayısı 29.653'e çıktı. Öğrenci sayısındaki bu artış 1944-45'te gerçekleşmedi. Aksine 870 azalarak 28.783 oldu. Oransal olarak %2,93'lük bu azalma (BCA, 30.1/25.142.7), özellikle savaşın askerî tedbirleri nedeniyle erkek öğrenci sayısında yaşandı. Söz konusu yıllarda kız öğrencilerin lise öğreniminde artış görülürken aynı durum erkek öğrencilerde söz konusu değildir. Bu değerlendirmeyi destekleyecek resmî ve özel liselerdeki öğrenci sayıları ise şöyledir:

Tablo 10: 1943 yılı Maarif Vekâleti raporlarına göre liselerde kız ve erkek öğrenci sayıları (BCA, 30.01/90.559.5, s. 2).

Yıl	Okul Sayısı	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci
1939-40	77	6.095	20.306	26.401
1942-43	80	6.921	23.828	30.747

Bu dönemde liselerle ilgili yatırımlar örneklendirildiğinde karşımıza şunlar çıkar: 1940 yılında Ankara Atatürk Lisesinin inşaatının bitirilmesi ve yeni öğretim yılına bu binada başlanması, Trabzon'da pansiyonlu lise yapımı, Afyon'da bir ilkokul binasının satın alınarak pansiyonlu şekilde lisenin genişletilmesi, Kastamonu Lisesinde bir pavyon ve yemekhane inşa edilmesi, dört yapıdan oluşan Kars lise binasının tadilat da yapılarak iki bina şeklinde toplanması, Zonguldak Çelikel Lisesinin yeteri kadar teneffüs yeri oluşturulması, Antalya Lisesinin genişletilmesi için çevresindeki ev arsaların alınması (BCA, 490.1/215.852.1, s. 129).

3. Mesleki ve Teknik Öğretim

Cumhuriyetle birlikte Türkiye, meslek ve sanat okullarıyla akşam sanat okulları kurarak ülkenin ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmeye, kadın erkek bütün vatandaşları bir sanat ve meslek sahibi yapmaya, sanat ve mesleğini ilerletecek bilgiyi onlara vermeye çalışmıştı. Fakat Cumhuriyet'in ilk on yılında örgün mesleki ve teknik öğretimde önemli bir atılım yapılamadı. İşletmelerin az olması ve üretimin azlığı bunun önündeki engeldi. Bu alanda öğretim için en önemli karar 1927 yılında sanat okullarının yönetiminin il özel idarelerinden alınarak Maarif Vekâletine bağlanmasıyla oldu. 1930'larda sanayileşmenin devlet eliyle gerçekleşmesi doğrultusundaki politikalar, teknik öğretimin gerekliliğini gündeme getirdi ve 1936'da bir teknik eğitim planı hazırlandı (Tekeli, 1993, C.3, s. 664).

1939-43 döneminde bu plan doğrultusunda önemli adımlar atılmaya devam etti. Bunlar içerisinde temel olarak kabul edilebilecek adım, 1941 yılında kabul edilen 4113 Sayılı Kanun ile Maarif Vekâleti teşkilatında Teknik Öğretim Müsteşarlığının kurulmasıdır. Ardından 4121 Sayılı Kanun ile de Nafia Vekâletine bağlı olan Yüksek Mühendis ve Teknik okulları da Maarif Vekâletine devrolundu (BCA, 490.1/215.852.1, s. 131-132).

Teknik Öğretim Müsteşarlığı, ülkede mesleki ve teknik öğretimin gelişmesi için 1936 planını genişletti ve on yıllık bir programa dönüştürdü. Programla müsteşarlık hem belirli bir plan doğrultusunda sayıları gittikçe artan mesleki ve teknik öğretim kurumlarını yönetecek hem de bu kurumların sayısını sistematik bir şekilde artırmaya

devam edecekti. Kapsamlı ve hedefleri oldukça büyük olan bu programın içeriği şu maddelerden oluşuyordu:

- Ankara'da çeşitli uzmanlık şubelerini ihtiva eden bir yüksek teknik okul ve ayrıca bir teknik okul açmak,
- İstanbul Yüksek Mühendis Okulunda yeni uzmanlık şubeleri oluşturmak ve öğrencileri geleceğin ihtiyaçlarına cevap verecek seviyeye çıkarmak,
- İstanbul Teknik Okulunu da aynı doğrultuda çeşitli dallarda mühendisler yetiştirecek şekilde teşkilatlandırmak ve genişletmek,
- Uçak motoru yapıcılarını yetiştirmek üzere Ankara'da bir tayyare motor okul açmak,
- Mevcut 9 erkek sanat okulunu büyütmek, millî sanat şubeleri açmak, öğrenci kadrolarını çoğaltmak ve sayılarını 28'e çıkarmak,
- Ayrıca vilayet ve kaza merkezlerinde 68 akşam erkek sanat okulu açmak,
- Yapı usta okullarının sayısını sekize çıkarmak,
- Kız enstitülerimizin sayısını elliye çıkarmak,
- Daha çok yetişkin kadınlara veya uzun bir öğrenime durum ve zamanları uygun olmayanlara yönelik akşam kız sanat okullarını 94'e çıkarmak,
- Köylerdeki vatandaşlara köy şartları ve ihtiyaçlarına göre sanat öğretmek için başlangıçta gezici 1.000 erkek kursu ve ayrıca köy kadınlarına dikiş, ev idaresi, nakış, çocuk bakımı öğretmek üzere başlangıçta 1.000 kadın kursu açmak,
- Orta derecedeki erkek ve kız teknik okullarının meslek ve sanat dersleri öğretmenlerini yetiştirmek üzere açılan erkek meslek okulu ile kız meslek öğretmen okulunun kapasitesini büyütmek,
- İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunu büyütmek ve ayrıca bu okulları Ankara'da da açmak,
- Lise ve orta derecedeki 7 ticaret okulunun sayısını 24'e çıkarmak,
- Muhtelif kaza ve vilayet merkezlerinde ihtiyaca göre akşam ticaret okulları açmak (BCA, 490.1/215.852.1, s. 131-133).

Genel hedefleri bu şekilde olan programın hayata geçirilmesi için on yıllık bir süre öngörüldü. Programın bütçe karşılığı ise 81 milyon lira olarak hesaplandı ve hem programın hem de bütçesinin detayları 4304 Sayılı Teknik Öğretim Kanunu ile belirlendi. 1941'den 1943'e kadar Mesleki ve teknik eğitimin yukarıda belirtilen gelişimin sağlanması için 3 milyon lira harcandı ve yapılan işler aşağıdaki gibi gerçekleşti:

- Ankara'da kurulacak Yüksek Teknik Okulu ile Ticaret Okulunun inşaat ve tesisat planlarının hazırlanmasına başlanmış ve önemli bir kısmı tamamlanmıştır.
- İstanbul Yüksek Mühendis Okulu ile Teknik Okuluna, daha geniş ölçüde öğrenci yetiştirilebilmesi için yeni binalar ilave edilmektedir. Bu okula

yüksek uçak mühendislerini yetiştirecek bir bölüm açılmış, gemi inşaatı yüksek mühendislerini yetiştirmek üzere diğer bir şube açılması için hazırlıklara başlanmıştır.

- İstanbul Teknik Okulunda elektrik mühendisleri yetiştirmek üzere yeniden bir bölüm açılmıştır.
- Dokuz olan erkek sanat okul sayısı 15'e, yapı usta okulları 3'e, kız enstitüleri 28'e, akşam sanat okulları 30'dan 48'e, ticaret liseleriyle orta ticaret okulları 13'e, köy kadınları gezici kursları 12'den 30 çıkarılmış ve 1942-43 ders yılında ilave 65 kurs açmak için yapılan hazırlıklar da tamamlanmıştır.
- Köylülere köy marangozluğu ve demirciliğini öğretmek üzere 12 kurs açılmıştır. Bu dönemde kursların sayısının çoğaltılmasında bazı zorluklara karşın köylerin Türkiye'nin iktisadi hayatına müspet tesirleri düşünülerek mevcut imkânlardan azami derecede faydalanılacak ve bu kursların çoğaltmasına devam edilecektir.
- Ankara'da açılacak ikinci bir sanat okulu ile uçak motor usta okulunun inşaatına başlanmış ve bu binaların önemli bir kısmı tamamlanmıştır.
- Ankara, Aydın, Bursa, Kastamonu, Sivas ve Çorum erkek sanat okullarının büyütülmesi için gerekli planlar hazırlanmış ve bir kısmının inşasına başlanmıştır.
- Eskişehir, Adana, Gaziantep, Malatya, Kayseri, Elazığ, Konya, Trabzon, Niğde ve Çankır'da yaptırılacak erkek sanat okulu binalarının planları hazırlanmış ve bir kısım inşaatı münakaşaya konulmuştur.
- Manisa, Kütahya, Antalya ve Trabzon'da kız enstitüleri için binalar istimlak olunmuştur.
- Antalya, Isparta kız enstitülerinin daha önce başlayan inşaatlarına devam edilmiştir.
- Ankara Ticaret Lisesinin ilave inşaatına ait planlar hazırlanmıştır. Ankara'da orta ticaret okuluna tahsis edilen binanın istimlak muamelesine başlanmıştır (BCA, 490.1/215.852.1, s. 133-134).

Program doğrultusunda burada belirtilen mesleki ve teknik öğretim işleri gerçekleştiği zaman, köy gezici kurslarına devam edenler hariç olmak üzere, bütün teknik öğretim okullarında öğrenin gören öğrenci sayısı 100.000'i geçecekti. Bununla birlikte 1939-40 öğretim yılından 1943'e kadar açılarak faaliyete başlayan mesleki ve teknik okullar ile kurslar bulunmaktaydı. Bu okul ve kursların açıldığı şehirler şöyleydi:

- Bölge sanat okulları: Sivas, Adana, Çorum, Eskişehir, Kayseri, Malatya.
- Yapı usta okulları: Erzurum ve İstanbul'da, ticaret liseleri Bursa, Eskişehir, Kayseri, Adana, Samsun, Trabzon.
- Orta ticaret okulları: Kula, Antakya, Gaziantep, Zonguldak.

- Kız enstitüleri: Afyon, Antakya, Balıkesir, Bolu, Denizli, Gaziantep, Isparta, Nişantaşı, İzmit, Kayseri, Kütahya, Maraş, Samsun, Sivas, Tokat, Urfa, Zonguldak.
- Akşam kız sanat okulu: 32 şehirde.
- Köy marangozluğu ve demirciliği kursları: Kayseri, Manisa, Samsun, Çankırı, Bursa, Aydın, Konya, Balıkesir, Ankara, Sivas, İçel.
- Köy kadınları gezici kursları: Ankara'da 3, Balıkesir'de 3, Bolu 1, Bursa 4, Denizli 1, Edirne 1, Eskişehir 1, Hatay 1, İstanbul 1, Isparta 1, İzmir 4, Kayseri 2, Kocaeli 2, Kütahya 1, Manisa 1, Samsun 1, Seyhan 1, Zonguldak 1 (BCA, 490.1/215.852.1, s. 134-135).

Bu örgün ve yaygın öğretim faaliyetleriyle birlikte programda belirtilen hedeflerde önemli mesafeler alındı. Bunu programın başlangıcı 1938-39 ile programın belirli bir aşamaya geldiği 1942-43 öğretim yılı okul-kurum ve öğrenci sayılarında görebiliriz:

Tablo 13: Maarif Vekâleti raporlarına göre 1938-39 ve 1942-43 öğretim yılı Türkiye'de mesleki ve teknik öğretime dair okul ve öğrenci sayıları (BCA, 490.1/215.852.1, s. 135-136).

Okul Türü	1938-39 Öğretim Yılı		1942-43 Öğretim Yılı	
	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
Yüksek Mühendis Okulu	1	446	1	744
Teknik Okul	1	224	1	601
Erkek Meslek Öğretmen Okulu	1	41	1	183
Bölge Sanat Okulları	9	2.761	15	6.371
Akşam Erkek Sanat Okulları	3	458	3	253
Yapı Usta Okulları	1	173	3	567
Erkek Temizlik Okulu	1	53	1	122
Köy Marangozluğu ve Demirciliği Okulu	-	-	11	.5
Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu	1	601	1	1.205
Ticaret Liseleri ve Orta Ticaret Okulları	6	1.447	13	2.621
Akşam Ticaret Okulları	2	183	2	430
Kız Meslek Öğretmen Okulu	1	222	1	238
Kız Enstitüleri	11	1.900	28	3.956
Akşam Kız Sanat Okulları	17	5.490	48	12.814
Köy Kadınları Gezici Kursları	1	-	30	-
Toplam	56	13.999	158	30.105

Tablo 13'te belirtilen mesleki ve teknik eğitimde yaşanan bütünsel rakamların yanında aynı alanda ortaöğretimdeki gelişim de aşağıdaki gibi gerçekleşti:

⁵ Köy gezici kursları beşer aylık olduğu için öğrenci sayıları sabit değildir.

Tablo 14: Maarif Vekâleti raporlarına göre 1941-1943 yılları arası Türkiye’de teknik öğretim okullara ilişkin sayısal veriler (BCA, 30.1/905.559.4, s. 8).

Okul Türü	Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Kız Enstitüleri	1040-41	15	84	2.522
	1941-42	20	359	2.909
	1942-43	28	397	3.896
Erkek Sanat Okulları	1040-41	10	186	4.160
	1941-42	10	234	5.763
	1942-43	15	348	7.217
Yapı Sanat Okulları	1040-41	3	36	353
	1941-42	3	36	439
	1942-43	3	42	596
Orta Ticaret Okulları	1040-41	4	32	1.337
	1941-42	1	23	1.220
	1942-43	4	34	1.479
Ticaret Liseleri	1040-41	3	44	529
	1941-42	6	66	753
	1942-43	9	84	1.479

Tablo 14’deki öğrenci sayılarına bakılırsa orta ticaret okulları haricinde ortaöğretim kurumlarında gözle görünür bir artış olduğu görülmektedir. Bu artış savaş içerisindeki diğer yıllarda da devam etmiş ve orta meslek okullarındaki öğrenci sayısı 1943-44 öğretim yılında 38.165’e, 1944-45 öğretim yılında ise 45.519’e çıkmıştır. Son iki öğretim yılında sayısal fark 7.354, artış oranı da %19,26 olmuştur (BCA, 30.1/25.142.7). Bu artış ve oranlara bakıldığında program doğrultusunda belirlenen hedeflere ulaşmak için yapılan yatırımların sonuç vermeye başladığı görülebilir.

4. Üniversite ve Yüksekokullar

Cumhuriyetle birlikte çağdaşlaşma ve kalkınma adımları içerisinde öğretim kurumlarından beklenti genel olarak yüksekti. Haliyle ülkenin tek yükseköğretim kurumu Darülfünuna da önem verildi. 1924 yılında çıkarılan 493 Sayılı Kanun ile Darülfünunun ismi İstanbul Darülfünunu oldu. Aynı yasayla tüzel kişilik de verilen İstanbul Darülfünununun yapılanmasıyla ilgili yasal adımlar ilerleyen yıllarda devam etti. Ancak bir süre sonra Darülfünun beklentilerin aksine eleştirilerin odağı hâline geldi. Cumhuriyet sonrası Ankara’da Harp ve Hukuk Mektebi ile diğer yüksekokulların hızlı bir gelişiminin burada görülmemesi (Özen, 1999, s. 265), inkılaplara karşı olumsuz tutum takınılması, topluma yararlı bilimsel yayınların yapılmaması (Akyüz, 2011, s. 358) bu eleştirilerden bazılarıydı. Neticede kurumun yeniden yapılanma çalışmaları için 1932 yılında İsviçre’den Prof. Albert Malche Türkiye’ye davet edildi. Malche’nin raporu esas alınarak 1933’te yükseköğretime köklü değişiklikler getiren iki yasa çıkarıldı. Bunlardan birisi 2252 Sayılı Kanun ile Darülfünunun yerine İstanbul Üniversitesi’nin kurulması, diğeri ise 2291 Sayılı Kanun ile Ankara’da Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün kurulmasıdır. 2252 Sayılı Kanun ile İstanbul

Üniversitesinin bilimsel özerkliği ve tüzel kişiliğinin kaldırılması ve Maarif Vekâletine bağımlı hâle getirilmesi (Eren, 1988, s. 285-286) gibi yükseköğretimde yapısal değişiklikler yapılırken Ankara’da yeni yükseköğretim kurumları açılmaya devam etti. Bu kapsamda Millî Musiki ve Temsil Akademisinin 1934’te kurulması, Mülkiye Mektebinin adının Siyasal Bilgiler Okuluna çevrilerek 1935’te Ankara’ya taşınması, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin kuruluşu gerçekleşti (Tekeli, 1993, C.3, s. 664). Savaş yıllarının ortalarına kadar yükseköğretimde okul, öğretim elemanı ve öğrenci sayıları aşağıdaki gibi bir gelişim gösterdi:

Tablo 11: Maarif Vekâleti raporlarına göre 1935-1943 yılları arası Türkiye’de yükseköğretime ilişkin sayısal veriler (BCA, 30.1/905.559.4, s. 7).

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1935-36	16	743	7.478
1936-37	17	796	8.544
1937-38	17	837	9.558
1938-39	17	855	10.390
1939-40	17	1.013	12.325
1940-41	19	783	13.841
1941-42	19	800	15.304
1942-43	19	806	16.601

CHP’nin 1939 parti programında üniversite ve yüksekokullarla ilgili maddesinde “üniversite ve yüksekokullarımız kendilerinden beklenen ilim ve ihtisas elemanlarını yetiştirmek, memleket dâhilinde ilmi hareketlere destek ve kaynak olmak üzere mükemmelleştirilecektir” denildikten sonra sayılarının artırılması ve bunların Maarif Vekâletine bağlanması düşüncesi ortaya çıkmıştı (C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939, s. 99). Bu madde, aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı yıllarında üniversitelerle ilgili gelişmelerin de temelini oluşturuyordu. Bu doğrultuda hem üniversite ve yüksekokulların Maarif Vekâletine bağlanması hem de genişlemesi söz konusuydu. 3848 Sayılı Kanun ile Ankara Hukuk Fakültesi, 4121 Sayılı Kanun ile de Yüksek Mühendis ve Teknik Okulları Maarif Vekâletine bağlandı ve 1943 yılı itibarıyla Maarif Vekâleti bünyesindeki yükseköğretim kurumları şu şekildeydi: İstanbul Üniversitesi’nin beş fakültesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve Hukuk Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu, Gazi Terbiye Enstitüsü, Teknik Öğretim Müsteşarlığına bağlı Yüksek Ticaret ve İktisat ile Yüksek Mühendis ve Teknik Okulları, Güzel Sanatlar Akademisi ile Devlet Konservatuvarında yüksek kısımlar (BCA, 30.01/90.559.5, s. 3).

Yükseköğretim kurumlarının Maarif Vekâletine bağlanmasından sonra öğretim kadroları da 4238 ve 4365 Sayılı Kanunlar ile genişletildi. Böylelikle yükseköğretim kurumlarında 1939-40 öğretim yılına göre 1942-43’te öğretim kadrosu, öğrenci sayısı ve mezunlarda artışlar oldu. Güzel Sanatlar Akademisi, Konservatuar, Yüksek Mühendis ve Teknik Okullarıyla Yüksek Ticaret Okulunun dâhil edilmediği bu artışlar aşağıdaki gibi gerçekleşti:

Tablo 12: 1943 yılı Maarif Vekâleti raporlarına göre yükseköğretimde öğretim kadrosu, öğrenci ve mezun sayıları (BCA, 490.1/215.852.1, s. 130; BCA, 30.01/90.559.5, s. 3).

Öğretim Yılı	Öğretim Kadrosu Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı
1939-40	545	8.717	1.196
1942-43	732	13.470	1.408

Yasal ve yapısal olarak bu değişikliklerin yanında 1939-43 yılları arasında yükseköğretim kurumlarının öğretim, sosyal ve kültürel, mali ve teknik altyapısına dönük yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar parti programı doğrultusunda “üniversite ve yüksekokulların laboratuvar, kütüphane ve diğer tesisleri son dört yıl içinde önemli bir şekilde gelişmesi” olarak görüldü ve şunlar ortaya çıktı: “1942-43 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde yeniden ikinci kadın doğum, birinci cerrahî ve üçüncü iç hastalıkları kliniklerinin açılmasına karar verilmiş ve Tıp öğrencisinin artması göz önünde bulundurularak İstanbul hastanesinde Tıp Fakültesi için ayrılan uygulama yataklarının sayısı artırılması”, “1941-42 öğretim yılında Ankara ve İstanbul Hukuk Fakülteleri bünyesinde kriminoloji enstitüsü açılması”, “1942-43 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Romen dili kürsüsü ihdas edilmesi”, “Maarif Vekâletine bağlanmasından sonra Ankara Hukuk Fakültesinde öğrenim süresinin dört yıla çıkarılması”, “Türk inkılabını incelemek ve onu yurt içinde ve dışında tanıtmak amacıyla 15 Nisan 1942’de 4204 Sayılı Kanun ile Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine bağlı İnkılap Enstitüsünün kurulması (BCA, 490.1/215.852.1, s. 126- 131).”

Bu akademik gelişimin yanında yükseköğretim kurumlarındaki öğretim kadrolarının intihap, tayin ve terfilerinin ayrı ayrı mevzuatla yürütülmesindeki mahsurları gidermek, akademik mesleğe giriş ve yükseliş esaslarını birleştirmek amacıyla akademik kariyer kanunu hazırlandı (BCA, 490.1/215.852.1, s. 131).

Söz konusu dönemde İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Fen Fakülteleri ile içerisinde bir kısım enstitünün bulunduğu Zeynep Hanım Konağı 28 Şubat 1942’de tamamen yandı. Öğretimin aksamaması için fakülte ve enstitüler uygun binalara taşındı. Ardından kullanılamaz hâle gelen yapıların yerine yeni binaların yaptırılmasına karar verildi ve 1942 bütçesine tahsisat konuldu (BCA, 30.01/90.559.5, s. 4).

Savaş içerisinde benzeri çalışmalarla Türkiye’nin von Humbolt türü üniversitelerinin sayısı artırıldı. Ülkenin en eski okullarından olan ve 1941’de Maarif Vekâletine bağlanan Yüksek Mühendis Okulu, Almanya’daki yüksekokullar gibi üniversite sistemi içerisinde düşünülmüyordu. Buna karşın 12 Temmuz 1944’te kabul edilen 4916 Sayılı Kanun ile İstanbul Teknik Üniversitesi olarak yeniden örgütlendi ve böylece Türkiye’nin İstanbul Üniversitesinin yanında bir üniversitesi daha oldu. Savaşın sonlarına doğru bu iki üniversiteden özerklik talepleri gelmeye başladı. Bu talepler savaştan sonra demokratikleşme adımlarının da etkisiyle 13 Haziran 1946’da 4936 Sayılı Kanun ile karşılık buldu ve üniversitelere özerklik verildi (Tekeli & İlkin, 2021, s. 57-58).

Neticede savaş devam ederken Türkiye'nin yükseköğretim alanında yürüttüğü çalışmalar öğrenci sayılarının artmasıyla karşılık buldu. Buna göre önceki öğretim yıllarındaki artış devam etti ve 1943-44'te 18.734'e, 1944-45'te de 19.983'e çıktı. Bütün yükseköğretim kurumlarında öğrenin gören öğrencilerin dâhil edildiği sayılardaki değişim 1.249'dur. Oransal olarak karşılığı ise %6,66'dır (BCA, 30.1/25.142.7). Rakamlara bakılırsa savaş öncesine göre Türkiye'de yükseköğretimdeki öğrenci sayısı neredeyse iki katına çıkmıştı.

5. Güzel Sanatlar Alanında Yapılan Çalışmalar

1939-43 yılları arasında faaliyet alanlarından birisi de güzel sanatların gelişimi ve yaygınlaştırılmasıdır. Bunlar içerisinde resim, heykel ve süsleme sanatları için yapılanlar şunlardır: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin çağdaş bir yüksek sanat kurumu hâline gelmesi için resim, heykel, mimarlık ve süsleme sanatlar şubelerinde esaslı yenilikler yapılmış, bütün şubelerde uygulanan talimatnameler bu amaçla değiştirilmiş, resim ve heykel şubelerine yüksek bir kısım ilave edilmiştir. Akademinin bütün bölümlerinin ders programları geliştirilmiş ve öğretim kadroları dışarıdan getirilen yabancı öğretim elemanı ve şeflerle güçlendirilmiştir. Türk ressam ve heykeltıraşları eserlerini şimdiye kadar ya mensup oldukları grupların ya da şahısların vücuda getirdikleri sergilerle halka sunmaktaydılar. Maarif Vekâleti zamanı düzensiz olan bu sergileri düzenlemiş ve belirli zamanlarda açılan devlet resim ve heykel sergisi ile bütün sanatçıların eserlerini toplu olarak sergilemesine imkân vermiştir. Bu sergiler Cumhuriyet Bayramı günlerinde Ankara'da açılmış ve bir ay sürmüştür. Eserlerin sergiye kabul edilmesi bir jüri aracılığıyla yapılmış ve yine bu jüri teşhir edilen eserleri seçerek dereceye girenlere para ödülü vermiştir. Bunların yanında Maarif Vekâleti, sanatseverlerin plastik ve fonetik sanatlarla temasını sağlamak için Güzel Sanatlar dergisi çıkarmaya başlamamıştır. Dergide bütün sanat alanlarına dair inceleme yazılarına yer verilmiştir (BCA, 490.1/215.852.1, s. 136-137).

Söz konusu dönemin müzik anlayışı batının tesirindedir. Aslında Batı tekniğinde müzik, önceki yıllarda başlamıştı. Dolayısıyla batı tekniğiyle Türk müziğinin oluşturulması ve yaygınlaşmasına devam edilmiştir. Bu doğrultuda 1939'da kabul edilen 3829 Sayılı Kanun ile 1939-40 öğretim yılından itibaren Devlet Konservatuarlarında müzik temsil şubeleri açılmış, 1943'te de balet şubesinin kurulması için hazırlıklar bitmek üzeredir. Konservatuar 1940-41 öğretim yılından itibaren piyano, yaylı sazlar, nefesli sazlar, harp, tiyatro ve opera şubelerinden mezun vermeye başlamıştır. 3829 Sayılı Kanun'a göre opera ve temsil şubelerinin son sınıfına gelen öğrenciler kurumun uygulama sahnesinde ve opera stüdyosunda bir yıl staj görmeye başlamıştır. Uygulama sahnesi ve opera stüdyosu aynı zamanda gelecekteki ulusal tiyatrunun çekirdeği olarak görülmüştür. Ayrıca buralarda 1943'e kadar üç yılda Batılı tiyatro ve opera yazarlarının eserlerinden 70 piyes ile 12 opera Türkçeye çevrilmiştir. Bunlardan sahnelenen ise 12 piyes ile 4 opera olmuştur (BCA, 490.1/215.852.1, s. 138).

Bu günlerde ulusal müziğin oluşturulması için bestecilere ilham verecek kaynak halk müziği motifleridir. Bu amaçla uzmanlar Anadolu kasabalarında ve aşiretler arasında inceleme gezileri düzenleyerek 4.000 kadar kayıt almıştır. Alınan kayıtlar

konservatuvar folklor arşivinde muhafaza edilmiştir. Asıl önemlisi söz konusu bu motifler üzerinde besteciler de teknik ve estetik incelemelerde bulunmuştur. Müzik alanında bu faaliyetlerin yanında Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası hem yabancı uzmanlarla güçlendirilmiş hem de konservatuvarında yetişen istidatlı gençlerle genişletilmiştir. Orkestra bu günlere haftanın bir günü düzenlediği senfonik ve solistik konserlerle oda müziği konserlerinde halka yabancı ve Türk bestecilerin eserlerini tanıtmıştır (BCA, 490.1/215.852.1, s. 138).

6. Öğretim Faaliyetlerinde Kalite, Ahlak, Dil, Tarih ve Kütüphaneler

Cumhuriyetle gelişen öğretim kurumlarındaki çeşitlilik ve hızlı gelişim beraberinde öğretimde kalite sorunlarını getirmiştir. Bunu Hasan Âli Yücel'in Birinci Maarif Şûrası'nın açılış konuşmasında, her öğretim kademesindeki öğretmenin bir önceki kademedeki gelen öğrencilerin bilgi ve beceri bakımından yetersizliğiyle ilgili şikâyet aldığını belirtmesinden anlayabiliriz. Her ne kadar Hasan Âli Yücel bunun nedeni olarak öğretim kademeleri arasındaki koordinasyonsuzluğu belirtse de (Yücel, 1998, s. 23) 1939-43 yılları arasında öğretimde "kalite" bir sorun olarak görülmüştür. Buna gerekçe olarak öğretimin kalitesinin artırılması için bu dönemde çeşitli faaliyetlerin yürütülmesi gösterilebilir. Genel anlamda kalite "öğretimin verimli ve kuramsal kalması" olarak değerlendirilmiştir. Kaliteyi artırmak için ayrı ayrı bütün öğretim branşlarına yönelik eğitsel tamimler yapılmış ve kitaplar hazırlanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

- Ortaokul matematik öğretimi için öğretmen kılavuz kitapları,
- Öğrencinin ilave çalışmalarında kullanacağı, sınıf kitaplarına paralel matematik alıştırmaya kitapları,
- Fizik alıştırmaya kitapları,
- Bütün okullarda yabancı dil öğretimini birleştiren seri hâlinde dil kitapları,
- Muhtelif devirlerdeki Türk edebiyatını öğrenciye tanıtabilmek için eski metinlerin bugünkü dile tercümelerini ihtiva eden edebiyat kitapları,
- Lise tarih ve coğrafya kitapları,
- Deneysel bilimlerin, yazmanın, edebiyatın önemine dair tamimler (BCA, 490.1/215.852.1, s. 138-139).

Savaş yıllarında eğitimin temel hedefleri arasında millî kültürün geliştirilmesi de bulunmaktadır. Hasan Âli Yücel'in ana dava olarak gördüğü millî kültür üç unsurdan oluşmaktadır. Ona göre bunlar; her Türk'ün şahsiyeti ve manevi varlığı demek olan ahlak, Türklüğün en mahrem varlığını oluşturan Türk dili, millî varlığımızın geçmişten itibaren hangi yollardan geçtiğini ve insanlığa ne gibi hizmetler ettiğini gösteren Türk tarihidir (Yücel, 1998, s. 198-199). Bu düşüncelerle ahlak, dil ve tarihe öğretim kurumlarında belirli prensipler dâhilinde yer verilmiştir.

Ahlaktaki kasıt millî ahlak kültürüdür ve bunun güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda Millî Şef İsmet İnönü'nün direktifleri de etkili olmuştur. Millî ahlak kültüründe amaç okul çağında bulunan çocukların "ülkenin geleceğinin kendi ellerinde olduğunu bilerek güçlü ve bilgili olduğu kadar ahlaklı ve karakterli olarak yetişmelerini" sağlamaktır. Okullarda ahlak eğitimi konusunu 1942'de yapılan İkinci

Maarif Şûrası incelemiştir. Şûra'da Türk ahlakının toplumsal ve kişisel ilkelerinin başlıcaları ile okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesi için alınacak tedbirler belirlenmiştir. Mevcut ahlak eğitimine ilave olarak 23 ilkedен oluşan bu tedbirlerin bir sonraki öğretim yılından itibaren okullarda uygulamaya konulması kararı alınmıştır. Bu ilkelerde öne çıkan ahlaki yaklaşımlar; “yurt sevgisi”, millî bağımsızlık”, “çalışkan olmak”, “işleri tam yapmak”, “başkasının yaptığı işleri objektif olarak değerlendirmek”, “bencil olmamak”, “doğru bildiğini çekinmeden söylemek”, “gerçeği aramak”, “adaletin gerekliliği”, “doğru emirlere uymak”, ailenin önemi ve korunması”, “beden sağlığı”, “madde bağımlılığının zararları”, “nefsi kontrol etmenin önemi”, “inançlara saygı”, “kibirli olamamak”, dedikodu yapmamak”, “estetik zevke sahip olmak”, “lüksten kaçınmak” şeklinde özetlenebilir (BCA, 490.1/215.852.1, s. 139-141). Ayrıca ideal Türk çocuğunun özelliklerinin de belirtildiği Şûra'da, okullarda ahlak eğitimi birbirini tamamlayan üç amaca bağlıdır:

- Türk diline, kültürüne, inkılabın eser ve esaslarına, umumiyetle Türklük idealine bağlı bir Türk,
- Bütün medeni milletlerce kabul edilen yüksek ahlak ilkelerini benimsemiş bir insan,
- Kendine ve başkasına saygı gösteren, haysiyet, şeref ve namus sahibi bir şahsiyet yetiştirmek (İkinci Maarif Şûrası, 1990, s. 104-105).

Bu dönemin öğretim materyallerinde Türkçe terimlerin kullanımı yaygınlaştırmaya çalışılmıştır. 1943 yılı itibarıyla de ilk ve orta öğretim kitapları tamamen yeni terimlerle yazdırılmıştır. Bunlar içerisinde sadece terimleri henüz belirlenmeyen edebiyat kitapları kalmıştır. Yükseköğretimde ise Türkçe terimler işi İkinci Maarif Şûrası'na çalışma konusu oluşmuştur. Burada pozitif, teknik, hukuk, iktisadi ve ticari, askerî, zirai, tıp bilimleri ile edebiyat ve güzel sanatlara ait terimlerin belirlenmesi için yükseköğretim kurumları arasında bu bilim guruplarına göre iş bölümü yapılması sağlanmıştır. Neticede iki yıl içerisinde farklı yükseköğretim dallarına ait terimler de Türkçe belirlenmiş olacaktır (BCA, 490.1/215.852.1, s. 141).

Maarif Vekâleti, savaş yıllarında basım işlerini farklı alanlarda geliştirmiştir. Bu doğrultuda tek kitap esasına göre neredeyse bütün ders kitaplarını kendi matbaasında bastırılmış ve dağıtımını da yapmıştır. Bunun yanında yükseköğretime ilgilendiren “ana bilim kitapları” serisinden 34, “Dünya edebiyatından tercüme” serisinden 40, konservatuvar yayınlarından 11 kitap bastırılmıştır. Ayrıca İlköğretim, Teknik Öğretim, Tercüme, Tarih Vesikaları, Ev-Kadın dergileri ile İslam Ansiklopedisi'nden 14 fasikül çıkarılmıştır (BCA, 30.01/90.559.5, s. 9).

Tarih öğretimi gerek millî eğitim gerekse kültür bakımından faydalı görüldüğü için dönemde önem verilen bir alandır. Türk Tarih Kurumunun da desteği alınarak okulların ihtiyaçlarına uygun kitaplar yazdırılmaya başlanmış ve özellikle liseler için hazırlanan ders kitaplarında aşağıdaki hususlara dikkat edilmiştir:

- Lisenin sahası dışında olan erüdisyon endişelerinden uzak kalmaya,
- İfadelerin dil inkılabımıza uygun ve öğrenci tarafından kolaylıkla anlaşılır olmasına,

- Bahislerin tamamen klasik bir şekilde işlenmesine,
- Bahis başlarına özet konmasına ve bu şekilde öğrencinin o bahsi kolay öğrenmesine,
- Olaylar arasındaki bağlantının kaybolmamasına,
- Tarih kitapları içeriğinin diğer ders kitapları içeriğiyle denkleştirerek bu dersin, çocukların diğer derslere vermeleri zaruri olan zamanı vermemesine.

Ayrıca çocukların imkânlarına göre kişisel araştırma ödevleri yapabilmelerine yardımcı olmak ve klasik tarih bilgisiyyle ülkedeki tarih kitapları arasında bağ kurmak için kitapların sonuna kaynakça bilgisi ilave edilmiştir (BCA, 490.1/215.852.1, s. 142).

Savaş yıllarında öğretim kademelerinin neredeyse tamamı Maarif Vekâletinde toplanmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalardan birisi de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün 4235 Sayılı Kanun'la bu vekâlete bağlanmasıdır. Müdürlüğün amacı ve faaliyet sahası şunları kapsamaktaydı: Vatandaşların fiziki ve moral yeteneklerinin ulusal ve inkılapçı amaçlara göre gelişmesini sağlayan oyun, jimnastik ve spor çalışmalarını sevk ve idare etmek, bu alanda yararlı olacak elemanları yetiştirmek, spor alet ve tesislerini yaptırmak, spor araçlarını sağlamaya çalışmak. Dönemin şartları dahilinde müdürlük atletizm, atıcılık, eskrim, güreş, kayakçılık, su sporları gibi sportif alanları federasyonlar aracılığıyla ilerletmiştir. Okullarda ise ilkokuldan yükseköğretime kadar her derecede ve türdeki öğretim aşamalarında beden eğitimi dersi vardır. Üniversite ve yüksekokul öğrencilerinin de spor jimnastik ile uğraşması için tedbirler alınmış ve öğrencilerin ders dışındaki vakitlerinde sporla uğraşmaları için okullarda spor yuva veya yurtları kurulmuştur. Buralarda erkek ve kız öğrenciler mecburi olarak atletizm, hentbol, yüzme, yürüyüş, izcilik ve uygun iklimlerde dağcılık ile jimnastik, isteğe bağlı olarak da futbol, güreş, boks, bisiklet, motosiklet, tenis, eskrim, yelken ve ağır atletizm branşlarında spor yapabilmektedir. Bu yuva ve yurtlar teşkilatlanarak kümeleri ve bölgeleri oluşturmuştur. Böylesine bir yapı ile farklı branşlarında yürütülen spor faaliyetlerine ilgi de önemli seviyelere gelmiştir. Örneğin 1941-42 yılı atletizm müsabakalarına 12.000'den fazla atlet katılmıştır (BCA, 30.01/90.559.5, s. 9-10).

Yine bu dönemde müzecilik, eski eser ve kütüphanelerle ilgili de kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan müzeciliğin ülkede gelişmesi için yasal altyapı oluşturacak adımlar atıldı. Bunlar; müzeciliğin bilimsel bir meslek hâline getirilmesi için çıkarılan 2350 Sayılı Kanun, uzman müze memurların yerlerine terfi etmelerinin sağlanmasıyla ilgili 3459 Sayılı Kanun ve alınan kadroların ihtiyaca göre daha rahat hareket edebilmekle ilgili 4365 Sayılı Kanun'lardır. 1942 yılı esas alındığında Türkiye'de 13 müze müdürlüğü, 5 müze memurluğu ve 20 müze deposu bulunmaktadır. Bu müze ve depolardaki eski eserlerin sayısı ise yıllara göre şöyle artış göstermiştir: 1938'de 403.155, 1939'da 471.598, 1940'ta 939.131, 1941'de 950.402. Yine bu dönemde Maarif ve Maliye Vekâletlerinin bütçelerinden ayrılan paralar kullanılarak abideler tamir ettirilmiş, eski ve mimari değeri olan binaların mülkiyet, idare, bakım ve muhafazasının tek merkezde toplanması için yasal çalışmalara başlanmıştır. Süreçte yazma eserler de ihmal edilmemiştir. Bu doğrultuda kütüphanelerde bulunan yazma tarih kitaplarının bilimsel kataloglarının yapılarak katalog hazırlanmış ve

yayımlanmıştır. Bu işi yapan heyet yazma edebiyat kitapları üzerinde de çalışmaya başlamıştır (BCA, 30.01/90.559.5, s. 10-11).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı yılları Türkiye'sinin eğitim ve öğretim politikalarının tartışmasız lideri Hasan Âli Yücel'dir. Yücel, bakanlık görevine Aralık 1938'de Saffet Arıkan'ın istifasıyla getirildi ve Türkiye Cumhuriyeti'nde en uzun süre Millî eğitim bakanı olarak görev yaptı. Yücel, özellikle bakanlığın merkez teşkilatında köklü değişimlere öncülük etti. Başlangıcından sonuna kadar döneminin eğitim ve öğretim faaliyetlerine süreklilik kazandırdı. Çünkü Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim ve öğretim işleri eleştirilen, tartışılan ve sürekliliği olmayan bir alandı. Beraberinde istikrarsızlığın söz konusu olduğu kendisinden önceki dönemi "araştırma hareketleri" olarak gördü ve kendi döneminin eğitim ve öğretim politikalarına temel oluşturmak için 1939 yılında Maarif Kongresi'nin toplanmasına öncülük etti. Esasen CHP'nin parti program ve hedeflerini yansıtan kongre kararları, ilköğretimden yükseköğretime kadar bütün eğitim ve öğretime ilişkin konuları kapsamaktaydı. Tavsiye niteliğinde olsa da kararlarının uygulanma oranı en fazla olduğu şûradır. Özellikle ilköğretim ve ortaöğretimde hedeflenen "inkışaf planı" doğrultusunda alınan kararlar karşılık buldu.

Söz konusu dönemde bütün öğretim kademelerinde önemli oranda değişimler olsa da en büyük değişim ilköğretim ile mesleki ve teknik öğretimde yaşandı. İlköğretimde yaşanan değişimde Köy Enstitülerinin etkisi belirgindir. Savaşın son yılında enstitülerden mezun olan eğitmen ve öğretmen sayısı 14.000 civarındaydı. Bu rakam aynı zamanda yaklaşık mezun öğrenci sayısı kadar köye öğretmen gönderilmesi anlamına da gelmektedir. İlköğretim seferberliğinin asıl hedefinin kırsal yerleşimler olduğu hesaba katıldığında bu mezunlarla planlanan hedeflerde önemli mesafeler alındığının göstergesidir. Ayrıca bu dönemde Köy Enstitüleri içerisinde çıkan bölge okulları da kırsaldaki ilköğretimin gelişimin bir parçası oldu.

Dönemin bir yeniliği olarak da kabul edilebilecek öğretim kademesi mesleki ve teknik eğitimidir. Esasında bu kademedeki savaş öncesi planlamalar yapılmıştı. Savaş ile birlikte ordunun farklı alanlarda teknik eleman ihtiyacı karşılanamaması üzerine bu öğretim kademesindeki adımlar hızlandırıldı ve bakanlık bünyesinde müsteşarlık kuruldu. Müsteşarlığın kurulmasıyla birlikte mesleki ve teknik eğitimde önemli mesafeler alınsa da ülke nüfusu ve genel öğrenci sayısı dikkate alındığında bu alandaki eğitim ve öğretim faaliyetleri yeterli değildir. Yine de hemen hemen her il ve büyük ilçe merkezlerinde mesleki ve teknik eğitim okullarının açılması ile öğrenci sayısının yaklaşık 14.000'lerden 45.000'ler çıkması bu alanda önemli bir atılım olarak kabul edilmesi gerekir. Okulların kuruluşunda eğitim araçlarının temini ciddi maliyetlerle yapıyordu. Savaşın getirdiği ekonomik olumsuzluklara rağmen okulların kuruluşuna ve yaygınlaştırılmasına devam edilmesi bu alandaki kararlılığın göstergesidir.

Sayısal veriler bakımından ilköğretim ile mesleki ve teknik eğitim kademelerinde yaşanan bu hızlı değişim, ortaöğretim ve yükseköğretimde söz konusu değildir. Ancak bu, savaş öncesine göre gelişmediği veya yatırım yapılmadığı anlamında

değerlendirilmemelidir. Öğrenci ve yeni öğretim kurumlarında sayısal artış sınırlı da olsa devam etmiştir. Bu kademelerde savaşın etkisiyle erkek öğrenci sayısındaki düşüş, kız öğrenci sayılarında ise artış söz konusudur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleştirilen atılımlar eğitim ve öğretimle sınırlı kalmadı. Maarifin yanında kültürel gelişmenin de sağlanabilmesi için basım ve yayım, tercüme, resim, müzik, müzecilik, yazma eserler, kütüphaneciliğe önem verildi ve bütün bu alanlarda sonuçlar alınmaya başlandı. Özellikle Hasan Âli Yücel'in kültür ve güzel sanatlar bakımından Ankara'yı İstanbul seviyesine çıkarmak için yürüttüğü çalışmalar önemlidir.

Neticede İkinci Dünya Savaşı yıllarında eğitim ve öğretimde yürütülen çalışmaların sonuçları müsbet şekilde öğrenci sayılarına yansdı ve 1944-45 öğretim yılında örgün eğitimde toplam öğrenci sayısı 1.428.462 oldu. Bir önceki öğretim yılında bu sayının 1.197.814 olduğu, sayısal olarak 230.648, oransal olarak da %19,25 arttığı düşünüldüğünde savaş sırasında yapılan yatırımların sonuçlarının özellikle savaş sonrası yıllara yansıdığına kanıtıdır.

Extended Abstract

Since its establishment, important steps have been taken for the spread of education and training in the Republic of Turkey. As an indication of this, schools at all levels diversified and became widespread until the Second World War.

İsmet İnönü, who became President after Atatürk's death, continued to develop the education policies of the single party system by starting a mobilization, especially in primary education, despite the war conditions. Despite the economic difficulties brought about by the war, this determination in education should be considered as the priority given to education by the administrators of the period.

The founding cadres of the Republic of Turkey were aware that the most important tool of social development is education. As a result, the policy carried out for the development of all education stakeholders in the first years of the Republic turned into educational mobilization during the Second World War. To see this transformation better, it is necessary to look at the education levels of the period, such as primary, secondary, higher education, vocational and technical education.

Although there were significant changes in all levels of education in this period, the biggest change was experienced in primary education and vocational and technical education. The influence of Village Institutes is evident in the change in primary education.

In the last year of the war, the number of instructors and teachers who graduated from the institutes was about 14,000. This figure also means that teachers are sent to the village as much as the number of graduate students. Considering that the main target of the primary education mobilization is rural settlements, this is an indication that significant progress has been made in the targets planned with the graduates.

In addition, during this period, the regional schools that emerged from the Village Institutes became a part of the development of primary education in the countryside. The education level, which can also be considered as a novelty of the period, is

vocational and technical education. In fact, pre-war planning was carried out at this level.

With the war, the army's need for technical staff in different fields could not be met, so the steps at this level of education were accelerated and an undersecretariat was established within the education ministry. Although significant progress has been made in vocational and technical education with the establishment of the undersecretariat, education and training activities in this field were not sufficient considering the country's population and the general number of students. Nevertheless, the opening of vocational and technical education schools in almost every province and large district centers and the increase in the number of students from approximately 14,000 to 45,000 should be considered as an important breakthrough in this field. In the establishment of schools, the procurement of educational tools was done at expensive costs. Despite the economic difficulties brought about by the war, the continuation of the establishment and expansion of schools is an indication of the determination in this field.

In terms of numerical data, this rapid change in primary education and vocational and technical education levels is not in question in secondary and higher education. However, this should not be taken to mean that it is not developing or investing compared to the pre-war period. The numerical increase in students and new education institutions continued, albeit to a limited extent. At these levels, there is a decrease in the number of male students and an increase in the number of female students because of the war. The breakthroughs were made during the Second World War were not limited to education and training. To ensure cultural development as well as education, importance was given to printing and publishing, translation, painting, music, museology, manuscripts and librarianship, and results began to be obtained in all these areas.

In particular, Hasan Âli Yücel's efforts to bring Ankara to the level of Istanbul in terms of culture and fine arts are significant. As a result, of the studies carried out in education and training during the Second World War were positively reflected in the number of students and the total number of students in formal education in the 1944-45 academic year was 1,428,462 students. Considering that this number was 1,197,814 students in the previous academic year, increasing numerically by 230,648 and proportionally by 19.25%, is a proof that the results of the investments made during the war especially in the post-war years.

Kaynakça

A. Arşiv

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

B. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt ceridesi

C. Kitap ve Makaleler

Akyüz, Y. (2011). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

Boratav, K. (2010). *Türkiye iktisat tarihi (1908-2007)*. Ankara: İmge Kitabevi.

C.H.P Beşinci büyük kurultay zabıtları (29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939). (1939). Ankara: Ulus Basımevi.

Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyetinde ilk ve ortaöğretim (tarih gelişimi)*. Ankara: AÜ Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Cicioğlu, H. (2005). Türkiye Cumhuriyetinde ortaöğretimin gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyum Bildirileri*. İstanbul.

Çıkar, M. (1997). *Hasan Ali Yücel reformu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Duman, T. (1991). *Türkiye’de ortaöğretime öğretmen yetiştirme*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Eren, F. (1988). Üniversite reformları açısından yükseköğretim tarihi gelişimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, 3(1), 283-292.

Gök, F. (1999). 75 Yılda insan yetiştirme, eğitim ve devlet. *75 Yılda Eğitim*. içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İkinci maarif şurası (15-21 Şubat 1943), çalışma programı, raporlar, konuşmalar. (1990). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kirby, F. (2012). *Türkiye’de köy enstitüleri*. (N. Berkes, çev.) İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Kuşçi, A. (2021). *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950)*. Ankara: İKSAD Yayınları.

Metinsoy, M. (İstanbul). *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye*. 2016: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özen, H. (1999). Türkiye Cumhuriyeti’nde yükseköğretim ve üniversitenin 75 yılı. *75 Yılda Eğitim*. içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Öztürk, C. (2005). Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştirmede model arayışları. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*. İstanbul.

Öztürk, C. (2007). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye’nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1997). *Osmanlı’dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tekeli, İ. (1993). Osmanlı imparatorluğu’ndan günümüze eğitim kurumlarının gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (C. 3)*. içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2021). *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yücel, H. A. (1998). *Milli eğitimle ilgili söylev ve demeçler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.